

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Veronica Kongi

Koostöö kinnise lasteasutuse ja kohalike omavalitsuste vahel lapse
teenusel viibimise ajal

Bakalaureusetöö

Juhendaja: PhD Judit Strömpl

Tartu, 2022

ABSTRACT

„Cooperation between closed institution and local governments during the time that child is at the closed institution service”

In order to influence children and young people who behaves delinquently, a closed child care service was established in 2018. A child can be placed in a closed child care institution for up to one year on the basis of a court decision. Family, school and community support is needed for young people who have committed offenses to find new goals in life. The aim of this work is to find out how the specialist of a closed child care institution see cooperation with local governments during the child’s service and how to support children’s coping in society.

The bachelor thesis had three research questions:

- 1) How are the rights and welfare of children ensured in a closed child care institution?
- 2) What is the co-operation between a closed child care institution and a local government?
- 3) What changes need to be made to support the child's ability to cope in society?

It turned out that with the advent of the closed childcare service in 2018, there have been changes in positive directions for children and young people. The principle of a child-friendly procedure has also reached a closed child care institution, where every effort is made to ensure children's rights, but the analysis reveals that there are still bottlenecks in asking for and taking into account the child's opinion, which the author recommends to use more.

A pilot project on restorative justice was launched, in which, in addition to the child and the child's family, the local school and community have a say in dispelling prejudices and changing stigmas to make it easier and more supported for young people to return to the community. Unfortunately, this is still in the process of training employees, and it is too early to talk about the results. However, it can be said that it seems to be a good tool for involving the community and the school in the child's return.

Researching the experiences of professionals, I found that making changes in a young person's usual environment involves a variety of collaborations between network members, involving the family, the school and the community. Experts pointed out that changes take time and it is wise to start implementing them early. Although the respondents could not directly say what are the specific measures that can be used at the local government level, they were able to point out that there is a need for change and there is a knowledge that these changes can be made.

It is especially important to make changes at the family level, as sending a child to the same conditions after the end of the KLA service is certainly not what would support the young person's coping, and rather he or she will quickly lose the acquired new skills. However, making changes in the family requires the involvement of the local government and support measures that start with creating a positive relationship between the child, the family and the child protection worker.

Cooperation between the local government and the closed childcare facility in question is ongoing, including close networking meetings and joint planning, but it is expected that the child protection worker will actively take the initiative and organize networking in the case management. One important finding was that the child protection worker does not communicate enough with the child, ie communication takes place at a very formal level through network meetings, although expectations and recommendations are for the child protection worker to develop a positive relationship with the child and his or her family. as well as changes, and thus help children and young people to cope more successfully and better after leaving the KLA service.

Based on the theoretical and methodological part of this work, I believe that the Estonian child protection landscape needs more jobs and a helping hand, because the overload of child protection workers impairs the quality of services provided and, most importantly, does not provide sufficient support for children, young people and families. Thus, looking at the directions of the country and the answers of the specialists of the closed child care institution, it can be said that it is not a change in the personal activities of a child protection worker that is necessary, but a change in the whole field. In order for the Child Protection Agency to be perceived by juvenile offenders as intended, it is supportive, enforcing and helpful that children and parents have the courage to turn to problems themselves, knowing that it is an official who can help with problems.

I think it is important to study this topic when analyzing the experiences of local government child protection workers. And also it's important to research children's rights in a closed child care institution.

Keywords: closed childcare, co-operation, local government, juvenile offenders

Autorideklaratsioon

Käesolevaga kinnitan, et olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Veronica Kongi

24.05.2022

Sisukord

ABSTRACT	2
Autorideklaratsioon	4
SISSEJUHATUS	7
1 LAPSE ÕIGUSED.....	9
1.1 Lapse parimad huvid	10
2 LAPSE HEAOLU HINDAMINE.....	11
2.1 Riski- ja kaitsetegurid	12
2.1.1 Individuaalsed tegurid	13
2.1.2 Perekondlikud tegurid	13
2.1.2.1 Perevägivald.....	13
2.1.2.2 Laste väärkohtlemine.....	14
2.1.2.3 Vanemate kooseluvorm.....	15
2.1.2.4 Kodune kasvatusstiil	15
2.1.2.5 Kuritegelik pereliige.....	17
2.1.3 Keskkondlikud tegurid	17
2.1.3.1 Eakaaslased	18
3 ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMISED.....	19
3.1 Antisotsiaalne ja delinkventne käitumine	20
4 ALAEALISTE ERIKOHTLEMISE PÕHIMÕTE	22
5 KINNISE LASTEASUTUSE TEENUS.....	24
5.1 Teenusele suunamine	25
5.2 Teenuse sisu.....	26
5.3 Maarjamaa Hariduskollegium	28
5.3.1 Mitmedimensiooniline pereteraapia	28
5.3.2 Sotsiaalne rehabilitatsioon.....	29
5.3.3 Sotsiaalpedagoogi teenus.....	29
5.4 Kohaliku omavalitsuse ülesanded.....	29
6 METOODIKA	32
6.1 Uurimisprobleem.....	32
6.2 Metodoloogiline lähenemisviis.....	32
6.3 Andmekogumine.....	32
6.4 Uurimuses osalejad.....	33

6.5 Andmeanalüüs	33
6.6 Eneserefleksioon.....	34
7 ANALÜÜS JA ARUTELU	35
7.1 Kinnise lasteasutuse eesmärk lapsega tegelemisel.....	35
7.2 Lapse õigused ja heaolu kinnises asutuses viibimise ajal.....	37
7.3 Koostöö kinnise lasteasutuse spetsialistide ja kohaliku omavalitsuse vahel	42
7.3.1 Koostöö.....	42
7.3.2 Kinnise lasteasutuse ootused lastekaitsetöötajatele.....	43
7.4 Muutuste läbi viimine lapse tavapäras keskkonnas lapse teenusel viibimise ajal.....	45
7.4.1 Muutused perekonnas	45
7.4.2 Muutused keskkonnas.....	49
8 KOKKUVÕTE	52
KASUTATUD ALLIKAD:	54
LISAD.....	60
Lisa 1.....	60
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks.....	61

SISSEJUHATUS

Läbi aja on olnud kasvatuseritingimusi vajavate laste asutused ühed tuntuimad asutused Eestis. Inimesed on teadlikud Puiatu, Kaagvere ja Tapa erikoolidest ning meedias on eri aegadel leidnud kajastust lood just nende koolide õpilastega seondult.

Õigusvastaselt käituvate laste ja noorte puhul on kasutatud nii karistamis- kui mõjutusvahendeid. Karistusvahendite alla kuuluvad näiteks trahvid, arest või vangistus. Viimastel aastatel on aga kindel suund võetud mõjutusvahendite kasutamisele. Mõjutusvahendid on näiteks üldkasulik töö, tekitatud kahju hüvitamine, sõltuvusravi või mõni muu kohustus (Prokuratuuri aastaraamat, 2018). Sempelson (2011) toob välja, et alaealiste puhul on mõjutusvahendite kasutamine näidanud efektiivsemaid tulemusi kui nende karistamine.

Üheks mõjutusvahendiks alaealistele õigusrikkujatele on kinnise lasteasutuse teenus. Kinnise lasteasutuse teenuse laiem eesmärk on laste ja noorte toetamine eelnevast paremaks toimetulekuks ühiskonnas. Maarjamaa Hariduskolleeegium on üks tuntuimatest asutustest Eestis, kus kinnise lasteasutuse teenust pakutakse. Kuna tegemist on asutusega, millel on pikk ajalugu (kuigi MHK on asutatud 2015. aastal, on eelnevalt olnud tegu kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste koolidega) ning on oma olemuselt unikaalne, on seda ka minu lõputöös tutvustatud kui ühte kinnise lasteasutuse teenuse pakkujat. Kinnise lasteasutuse teenust pakuvad veel kolm asutust Eestis, kuid nende asutuste kohta on vähe kättesaadavat infot ning seetõttu valisin teoreetilises osas tutvustamiseks Maarjamaa Hariduskolleeegiumi.

Käesolevat tööd ajendas mind kirjutama ühest küljest minu isiklikud kogemused nagu töökogemus Maarjamaa Hariduskolleeegiumis aastatel 2016-2018 ning sellest ajast püsiv huvi alaealiste õigusrikkujate probleemide vastu, mida on toetanud Tartu Ülikoolis valitud kõrvaleriala Sotsiaalpedagoogika. Teisalt ka teadmine, et tegemist on ühe keerulisema lapsi puudutava valdkonnaga, kuhu on seotud lisaks lapsele ka perekond, kogukond, sotsiaal-, haridus- ja õigussüsteem ning laiemalt ka ühiskond, et lapse arenguvõimalusi, hariduslikku teed ja toimetulekut ühiskonnas toetada.

Kuigi perekond on esmane arengu ja turvalisuse pakkuja, on perede toimetulekud väga erinevad ning tihtipeale on kinnisesse lasteasutusse jõudmise põhjused just düsfunktsionaalses perekonnas. Seetõttu kannavad olulist rolli lapse toetamisel endas nii kinnise lasteasutuse töötajad kui kohaliku omavalitsuse lastekaitseametnikud, kes kinnise lasteasutuse teenuse raames

on enamasti lapse teenusele suunamise algatajad ning sillaks teenuse osutaja ja kodu vahel. See tähendab, et lastekaitsetöötajate ja kinnise lasteasutuse teenuse pakkuja omavaheline koostöö peaks olema tihe ja vastastikune, et laps saaks parimat võimalikku abi.

Teemat on oluline uurida, et aru saada, kuidas saab teenusel viibivat last paremini toetada, kuidas saab parandada kohaliku omavalitsuse ja kinnise lasteasutuse koostööd ning mis aitaks kaasa noore paremale toimetulekule ühiskonnas.

Käesoleva töö eesmärk on teada saada, kuidas näevad kinnise lasteasutuse spetsialistid koostööd kohalike omavalitsustega lapse teenusel viibimise ajal ning kuidas seeläbi toetada laste toimetulekut ühiskonnas.

Sellest tulenevalt on minu töös järgmised uurimisküsimused:

- 1) Kuidas on tagatud kinnises lasteasutuses laste õigused ja heaolu?
- 2) Milline on koostöö kinnise lasteasutuse ja kohaliku omavalitsuse vahel?
- 3) Milliseid muutusi on vaja läbi viia, et lapse toimetulekut ühiskonnas toetada?

Töös on kasutatud peamiselt mõistet lapse vanemad, kuid olgu selgitusena välja toodud, et silmas on peetud ka seaduslikku eestkostjat, kelleks alati ei pruugi olla lapse bioloogiline vanem.

Käesolev töö koosneb teoreetilisest osast, kus annan ülevaate laste õigustest, lapse heaolu hindamisest, alaealiste õigusvastasest käitumisest, alaealiste erikohtlemise põhimõtetest ja kinnise lasteasutuse teenusest. Töö teises osas kirjeldan uurimuse metoodilist osa ning kolmandas osas esitan analüüsi tulemused.

Täna kõiki uuringus osalenud spetsialiste aususe, avatuse ja panuse eest käesoleva töö valmimisse. Lisaks soovin tänada oma töö juhendajat, kelle usk minusse toetas käesoleva lõputöö valmimist.

Võtmesõnad: kinnine lasteasutus, koostöö, kohalik omavalitus, alaealised õigusrikkujad.

1 LAPSE ÕIGUSED

Eesti on lapse õiguste konventsiooniga liitunud aastal 1991. Konventsioonis (1991) on välja toodud, et lapsed vajavad erilist hoolt ja abi ning lapse isiksuse täielikuks ja harmooniliseks arenguks peab laps kasvama perekonnas õnne, armastuse ning üksteisemõistmise keskel.

Igal lapsel on õigus elule, tervisele, arengule, olla kaitstud igasuguse vägivalga ja väärkohtlemise eest ning rääkida kaasa kõikides teda mõjutavates küsimustes nii kodus, koolis kui laiemalt ühiskonnas (Sotsiaalministeeriumi kodulehekül, 2019).

Igal lapsel on õigus tema vajadustele vastavatele arengutingimustele ja turvalisusele. Tingimustes, kus lapse esmased hooldajad ei suuda vajadustele vastavaid arengutingimusi või turvalisust pakkuda, tuleb sekkuda avalikel institutsioonidel (Sotsiaalkindlustusamet, 2017).

Euroopa Inimõiguste Konventsiooni (European Convention on Human Rights, 1971) artikkel 5 ütleb, et igal inimesel on õigus isikuvabadusele- ja puutumatusse. Kellelki ei või tema vabadust võtta välja arvatud seaduses kindlaksmääratud juhtudel, milles punkt 1-d ütleb: seadusliku korralduse alusel alaealise kinnipidamiseks hariduslikuks järelevalveks või õigusasutuse ette toomiseks.

Piho (2020) toob välja, et KLA-teenusega piiratakse lapse liikumisvabadust, mis on üks kõige olulisematest põhiõigustest ning tegemist on viimase abinõuga.

Siinkohal on oluline ära märkida, et „kinnine“ õigusrikkujatele määratud kinnise lasteasutuse teenuse näol ei tähenda, et laps või noor oleks terve teenusel viibimise aja kinnisel territooriumil. Lapse ümber töötaval meeskonnal on õigus lapse vabadust erineval määral reguleerida vastavalt kokkulepetest kinnipidamisele ja käitumisele (Sotsiaalkindlustusamet, 2022). Näiteks saavad teenusel viibijad käia kodukülastustel, väljasõitudel ning ka asutusevälistes trennides. Sellisel kujul toetatakse lapse sujuvat naasmist kodusse keskkonda ja tema edukat toimetulekut ühiskonnas.

Lapse Õiguste Konventsiooni artikleid on lähemalt käsitletud tulemuste ja analüüsi peatükis, kuna need on käesoleva töö seisukohast oluline välja tuua ja siduda saadud tulemustega.

1.1 Lapse parimad huvid

Lastega ja neid puudutavate küsimustega tegelemisel on äärmiselt oluline, et kõik otsused, mis puudutavad last ja tema elu, oleksid tehtud lähtuvalt lapse parimatest huvidest (Lapse õiguste konventsioon, 1991; Lastekaitseseadus, 2019).

Lapse Õiguste Komitee (2013) selgitab, et lapse parimad huvid on kontseptsioon, mis on kolmetasandiline:

- 1) **Materiaalõiguslik:** Lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele kui arutluse all oleva küsimuse raames kaalutakse erinevaid huve.
- 2) **Õiguse tõlgendamise põhimõte:** Kui õigusnormi tõlgendamiseks on mitu võimalust, tuleb kasutada sellist, mis kõige enam teenib lapse parimaid huve.
- 3) **Menetlusreegel:** Otsusemenetlus peab sisaldama võimalikke positiivseid ja negatiivseid mõju hinnanguid lapsele. Menetluses peab välja tooma, et otsuse tegemisel on otseselt arvesse võetud lapse õigusi ning selgitama, kuidas seda on tehtud.

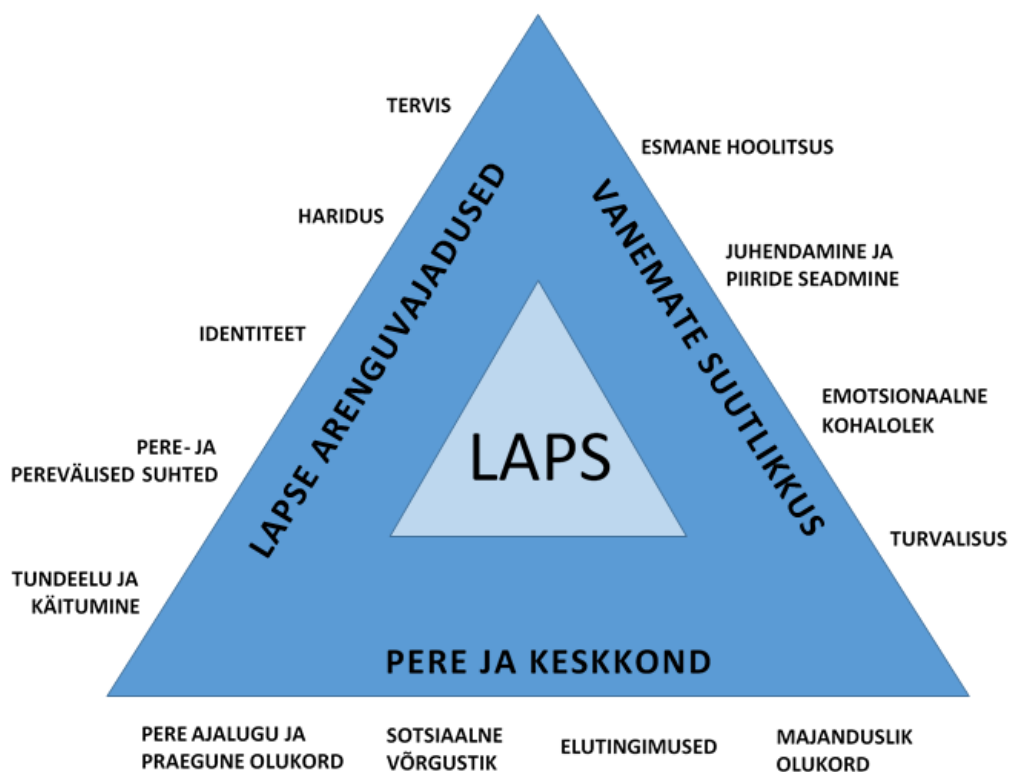
Sellest hoolimata on Aru ja Paron (2015) kirjutanud, et selline kontseptsioon on saanud palju kriitikat, kuna see on liiga üldsõnaline ja ei anna osalisriikidele kindlaid suuniseid, kuidas tegutseda. Teisalt on see ka kontseptsiooni enda tugevuseks, kuna on seeläbi paindlik ja kohaldatav teadmistele lapse arengust lähtuvalt (*samas*).

Aru (2010) kirjutab, et ka erikooli tingimustes, olenemata lapse õigusrikkumistest, tuleb tagada igale lapsele tema inimväärikus ja võimalus taas ühiskonda sulanduda. Ta lisab, et erikool peaks olema eelkõige rehabiliteerimisele ja resotsialiseerimisele suunatud asutus, mitte karistusasutus ja nii näevad ette ka rahvusvahelised põhimõtted. Aru ja Paron (*samas*) leiavad, et lapse parimate huvide kontseptsiooni sisu rakendamine peab alati olema juhtumipõhine ning Eesti kontekstis on palju harjutamis- ja praktikaaruumi just lapse vabale arvamuse väljendamisele.

2 LAPSE HEAOLU HINDAMINE

Kuigi esmalt on vastutav lapse heaolu, tervise ja arengu eest lapse vanem või hooldusõiguslik isik, siis vajadusel tuleb appi ka riik. Vastutus on selles osas antud kohaliku omavalitsuse lastekaitseüksusele, kelle ülesandeks on abivajava või hädaohus oleva lapse terviklik hindamine (Sotsiaalkindlustusameti kodulehekül, i.a).

Lapse heaolu aitab hinnata Lapse heaolu hindamise käsiraamat, mis on juhised lastega töötavatele kohaliku omavalitsuse spetsialistidele. Käsiraamatu eesmärgiks on tugevdada laste ja perede kaasatust lastekaitsetöös ning ühtsustada juhtumikorraldust. (Sotsiaalkindlustusamet, 2017). Käsiraamat annab soovitusi ja ülevaateid, aga ka küsimusi, mida lastekaitseametnik peaks endalt seoses juhtumiga küsima. Lisaks sisaldab käsiraamat ühte olulisimat mudelit töös lastega, milleks on lapse heaolu hindamise kolmnurk (Joonis 2). Kolmnurga külgedel on kokku 13 valdkonda, mis on lapse elus tähtsad. Neid valdkondi uurides on võimalik välja selgitada lapse elus esinevad riski- ja kaitsefaktorid ning läbi selle hinnata nende mõju lapsele ja tema heaolule. See mudel aitab lastekaitseametnikul või –spetsialistil toetada last ja tema lähedasi just vajalike ja sobivate meetmetega, et sekkumine oleks tõhus ja abi saaks pakkuda valdkonnas, kus seda vaja on.

JOONIS 1. Lapse heaolu hindamise kolmnurk. Allikas: Lapse heaolu hindamise käsiraamatust (2017)

Lisaks on käsiraamatus toodud välja juhised, kuidas ühte või teist valdkonda hinnata ja millised on uuritavad küsimused. Näiteks on välja toodud, et vanemaid ei tohiks käsitleda ühe üksusena, vaid eraldi tuleks hinnata mõlemat vanemat.

Seega on lapsega töötaval spetsialistil käsiraamatu näol hea tugi, kuidas lapse olukorda hinnata ning seeläbi ka aru saada võimalikest probleemkohtadest. See on omakorda oluline selleks, et abivajavat last aidata ja planeerida abimeetmeid. Lapse heaolu hindamine on oluline osa kinnise lasteasutuse teenusele suunamise protsessis, et aru saada, kas teenusele suunamine on asjakohane ja aitab tagada lapse heaolu ning ennastkahjustavat käitumist piirata (Sotsiaalkindlustusamet, i.a). Lisaks toob sotsiaalkindlustusamet välja, (samas), et heaolu hindamise läbi on võimalik aru saada, kas on seni kasutamata meetmeid, mis võiksid last aidata.

2.1 Riski- ja kaitsetegurid

Selleks, et mõista, miks alaealine kuritegelikule teele satub, eristatakse riskiteguritest, mis suurendavad tõenäosust õigusvastase käitumise esinemisele ja kaitseteguritest, mis vähendavad seda tõenäosust.

Kaitsetegurid on tulenevad lapsest, tema vanematest ja neid ümbritsevast keskkonnast ning toetavad positiivselt lapse arengut (Sotsiaalkindlustusamet, 2017). Aabeni, Salla ja Markina (2018) sõnul on kaitsetegurite üles leidmisel ja nende mõju tugevdamisel väga oluline roll alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel. Kalda (2018) sõnul on oluline meeles pidada, et kaitsetegurid võivad kompenseerida riskitegurite olemasolu.

Kuigi puudub kindel arusaam, miks üks või teine noor õigusrikkumistega tegeleb, osatakse välja tuua riskitegurid, mis on ohuks ja suurendavad tõenäosust kuritegelikule teele sattumisel. Alaealiste delinkventse käitumise riskitegurid on erinevad, hõlmates nii isiklikke, perekondlikke kui keskkondlikke tegureid. Siinjuures on oluline meeles pidada, et riskitegur näitab käitumise tõenäosuslikku esinemist, mitte kindlat ohtu konkreetse riskiteguriga isiku poolt. Schader (i.a) toob välja, et risk on suurem kui esineb mitu riskitegurit üheaegselt.

2.1.1 Individuaalsed tegurid

On teatud individuaalsed riskitegureid, mida loetakse delinkventset käitumist prognoosivateks. Nendeks on teatud vaimsed, psühholoogilised, bioloogilised ja psühhosotsiaalsed omadused. Kalda (2018) toob välja, et individuaalsete tegurite alla kuuluvad madal IQ tase, madal hariduslik suutlikkus, isiksus ja temperament, impulsiivsus ja hüperaktiivsus ning varajane agressiivne käitumine. Aaben, Salla ja Markina (2018) toovad samuti välja, et olulisemate individuaalsete riskitegurite alla kuuluvad madal intelligentsus ja impulsiivsus. Schader (i.a) toob individuaalsete riskitegurite all välja rahutuse, keskendumisraskused, riskialti käitumise, agressiivsuse, meheks olemise, füüsilise vägivalda, antisotsiaalsed hoiakud, uskumused ja käitumine ning madal IQ.

Kaitseteguritena toovad Aaben, Salla ja Markina (2018) välja naiseks olemise, kõrge intelligentsuse, positiivse maailmataju ja hea kohanemisevõime. Lisaks sellele loetakse individuaalseteks kaitseteguriteks adekvaatset enesehinnangut, häid sotsiaalseid oskusi, vaimse ja füüsilise tervise probleemide puudumist ja psüühilise traumakogemuse puudumist (Terviseinfo kodulehekülg, 2015).

2.1.2 Perekondlikud tegurid

2.1.2.1 Pervägivald

Üheks oluliseks riskiteguriks on pervägivald. Ohvriabi käsiraamat (Heido jt, 2002) toob välja, et pervägivald on igasugune peresisene väärkohtlemine, kus kasutatakse kontrolli ja võimu teise isiku/isikute üle tekitades neile füüsilist ja/või emotsionaalset kahju.

Linno, Soo ja Strömpl (2011) on pervägivalda defineerinud kui igasuguse füüsilise, seksuaalse, psühholoogilise ja majandusliku vägivalla, mis toimuvad perekonnas, kodus või praeguste või endiste abikaasade või partnerite vahel, olenemata nende hetkelise kooselu vormist. Euroopa Nõukogu (2008) on välja toonud, et lapse füüsiline väärkohtlemine annab lapsele signaali, et selline käitumisviis on aktsepteeritud ja õige ning inimeste mõjutamiseks võimalik meetod. Võib eeldada, et selline käsitlus laieneb igasugusele vägivallale, mitte ainult füüsilisele.

Kriminaalpoliitika kodulehekülje (i.a) andmetel registreeriti 2021. aastal Eestis 3760 pervägivalda kuritegu, millest 27% olid lapsohvriga või nägi laps vägivallakuritegu pealt.

Samas on juba kümneid aastaid tagasi Pagelow (1984) välja toonud, et statistika ei anna meile tõeseid vastuseid perevägivalda esinemisest, kuna on väga palju neid juhtumeid, millest tegelikult ei teatata ning see peab ka tänapäeval paika.

On arvatud, et kui laps ei näe või ei kuule vägivallaakti pealt, ei ole ta ohver. Paraku on see aga valearvamus. Linno, Soo ja Strömpl (2011) toovad välja, et laps on ohver ka siis kui näeb vanema vigastusi, muserdunud olekut ja kodust pingelist õhkkonda ning tihti kasutatakse last ka vanemate vaheliste konfliktide vahendajana või ei selgitata lapsele toimunud üldse. Nad lisavad, et mõju lastele on ühest küljest nii selles, et laps võib hakata toimunud enast süüdistama ja teisalt selles, et laps võib omaks võtta vägivaldse käitumismustri, viimast eriti juhul kui keegi vägivaldada hukka ei mõista.

2.1.2.2 Laste väärkohtlemine

Üks perevägivalda alaliike on lapse väärkohtlemine. Lastekaitseaduse (2019) §24 punkt 1 ütleb, et laste väärkohtlemine on lapse hooletusse jätmine, lapse emotsionaalne, vaimne, füüsiline, seksuaalne ja kehaline väärkohtlemine, sealhulgas lapse alavääristamine, hirmutamine, kehaline karistamine ja mis tahes karistamine viisil, mis ohustab tema emotsionaalset, vaimset, ja füüsilist tervist. Laste väärkohtlemine on keelatud.

Lastekaitseaduse (2019) § 24 punkt 3 ütleb, et tegu ei ole lapse väärkohtlemisega kui lapse käitumine seab otseselt ja vahetult ohtu tema või teiste isikute elu ja tervise ning seda ohtu ei ole võimalik vältida muude meetmetega. Sel juhul on last kasvataval isikul, lapsega töötaval isikul või lastekaitsetöötajal õigus kasutada füüsilist jõudu lapse ohjeldamiseks määral, mis ei tekita lapsele kehalisi, füüsilisi, vaimseid ega emotsionaalseid kahjustusi ja piirab võimalikult vähe lapse õigusi ja vabadusi.

Olenemata seaduslikust keelust last väärkohelda, esineb seda Eestis siiski palju ning inimeste arvamused on küll ajas muutunud väärkohtlemist taunivamaks, kuid on ka arvamusi, mis sellist käitumist õigustavad. Lapse õiguste ja vanemluse 2018. aasta uuringust (Anniste, Biin, Osila, Koppel ja Aaben, 2018) selgub, et laste füüsilist väärkohtlemist tolereeritakse rohkem kui täiskasvanute vahelist vägivaldada. Uuringus selgub, et 42% Eesti täiskasvanud elanikkonnast aktsepteerib teatud olukordades lapse füüsilist karistamist, kusjuures 22% peab füüsilist karistamist küll vägivallaks, kuid õigustab siiski selle kasutamist teatud olukordades.

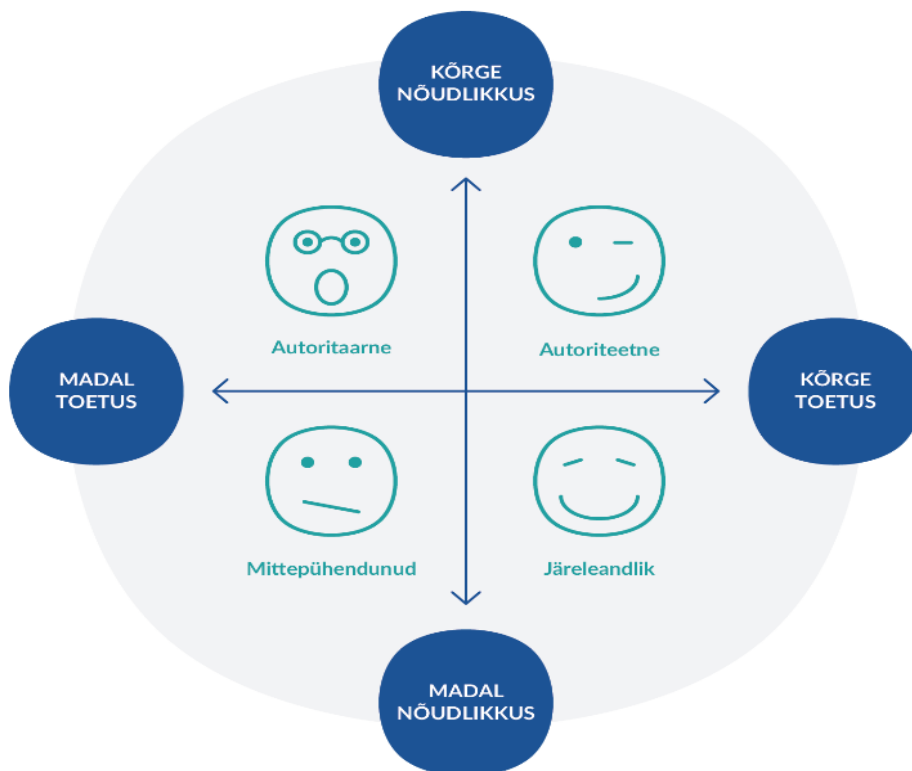
2.1.2.3 Vanemate kooseluvorm

On leitud seoseid vanemate kooseluvormi ja alaealiste õigusrikkumiste vahel. Alaealised, kes elavad koos mõlema bioloogilise vanemaga, ilmutavad vähem kalduvust kuritegelikule käitumisele kui need, kes elavad koos ühe bioloogilise ja kasuvanemaga või ainult üksikvanemaga (Johnson ja Svensson, 2022; Coughlin ja Vuchinich, 1996). Vanemate lahkuminekuga trauma, eraldumine ühest vanemast ja muutunud vanema-lapse suhted võivad viia raskusteni lapse sotsialiseerumisprotsessis, mis omakorda võib noore viia kuritegelikule teele (Coughlin ja Vuchinich, 1996).

Samas näeme tänapäeval, et on palju üksikvanemaid, kargperesid kui ka lahus elavaid vanemaid, kuid see ei tähenda veel, et kõik nende lapsed oleksid õigusrikkujad.

2.1.2.4 Kodune kasvatusstiil

Perekondlikest teguritest mõjutab lapse õigusvastast käitumist ka kodune kasvatusstiil. Kasvatusstiilid jagunevad neljaks ning selle ilmestamiseks on toodud Joonis 1.

JOONIS 2. Erinevad kasvatusstiilid. (Allikas: Tarkvanem kodulehekül, 2015)

Järgnevalt on toodud selgitused kasvatustüüptide sisu kohta (Tarkvanem kodulehekül, 2015).

- Autoritaarne – range: karm; tugevad reeglid, mille rikkumisel võib järgneda karistus; lapse allutamise oma tahtele; ei arvestata ealisi iseärasusi; nõudlikkus on kõrge, toetus lapsele on madal.
- Mittepühendunud - lapsevanem rahuldab lapse esimesed vajadused; lähedast suhet lapsega ei ole; vanemal ei ole aega või oskusi lapsega koos olemiseks; nõudlikkus on madal, toetus lapsele on madal.
- Järeleandlik – lapsele pakutakse palju, kuid piiride seadmisega ei tulda toime; täidetakse kõik lapse soovid; vanemapoolne suunamine on puudulik; nõudlikkus on madal, toetus lapsele on kõrge.
- Autoriteetne – distsipliin koos soojuse ja vastutulelikkusega; selgete piiride seadmine ja nende vajalikkuse selgitamine lapsele; tasakaal lapse ja enda vajaduste vahel; kaitseb enim riskikäitumise eest; nõudlikkus on kõrge, toetus lapsele on kõrge.

Farrington (1981) uuris aastatel 1961-1981 delinkventse käitumise arengut. Uuringu üheks eesmärgiks oli välja selgitada, miks alaealiste kuritegelik käitumine aset leiab ja mõnel juhul püsivaks kriminaalsuseks muutub. Uuringust selgus, et tugevaimaks riskiteguriks leiti olevat karm distsipliin lapsepõlves. Kõikidest uuringus osalejatest leiti 56 inimest, kelle puhul kasutati autoritaarset kasvatustüüpi. Neist 56st inimesest 42,9% ilmutasid hilisemas elus püsivaid õigusrikkumise tunnuseid. Farringtoni (*samas*) uuringus on välja toodud järgmiste riskiteguritena vähene vanemlik järelevalve, süüdimõistetud isa, vanemate vahelised konfliktid ning lapse vaba aja tegevustega mitteseotud isa.

Kasvatustüüpi ja delinkventsuse seoseid on uurinud ka paljud teised, sealhulgas Moitra ja Mukherjee (2010), kes leidsid samuti, et range distsipliin ja madal toetus on tugevaks kuritegeliku käitumise ennustajaks. Kõige tugevamaks seoseks leiti antud uuringus ema hoolimatu suhtumine lapsesse.

Kaitsetegurina siinjuures võib tuua usaldusliku, sooja suhte koos selgitustega reeglite kehtestamisest ja vajalikkuse kohta, mis oma olemuselt on autoriteetne kasvatustüüp.

2.1.2.5 Kuritegelik pereliige

Perekondliku riskiteguri alla kuulub ka kuritegeliku käitumisega pereliige. Siinkohal tuleb mõelda ka nendele lastele ja noortele, kelle vanemad on vangistatud. Näiteks toovad Pritzl, Milavetz, Cuthrell, Muentner ja Poehlmann-Tynan (2022) välja, et vangistatud vanema külastuse võimalused võivad eriti väikelastes esile kutsuda stressi ja ärevust, kuna valdavalt toimub kontakt pleksiklaasi vahendusel ning lapsel ei ole võimalik vanemat puudutada ja kallistada. Viimased on aga olulised tegevused kiindumuse väljendamiseks. Uuringus (*samas*) on leitud, et laste jaoks on parim kombineeritud meetod see, kui suhtlus vanemaga sisaldab endas nii kontaktset külastust pleksiklaasi vahendusega kui ka kohtumisi videosilla teel. Lastel, kes said kombineeritud meetodil vanemaga kontakti hoida, esines vähem käitumisprobleeme.

Teisalt leiti ka kontaktset külastusel olevat omad riskid. Comfort (2019) toob välja, et lapsed kogevad kinnipidamisasutusse minnes sekundaarset vangistust, mis tähendab, et nad kogevad esmalt vanema vangistamisega seotud stressi ja ärevust ning vanemat külastades kogevad nad pidevat jälgimist, ajutist vabaduse piiramist ning isegi dehumaniseerimist.

Eelpool tulenevast võib öelda, et perekonnal on märkimisväärne roll õigusvastase käitumise ennetamisel. Lisaks võivad perekonnas esinevad kaitsetegurid kompenseerida muudes valdkondades esinevad riskitegurid.

Perekondlikeks kaitseteguriteks on vähemalt ühe stabiilse täiskasvanud hooldaja olemasolu, kuuluvus- ja lähedustunne perekonnas, vähe pingeid ja ebakõlasid perekonnas, toetav perekeskkond, ühiste tegevuste tegemine, mõõdukas ning vanusele vastav vanemlik kontroll ja järelevalve ning avatus probleemilahendustele ja suhtlusele (Terviseinfo kodulehekül, 2015).

2.1.3 Keskkondlikud tegurid

Aaben, Salla ja Markina (2018) toovad siinkohal välja peamisteks teguriteks suhted sõpradega, mahajäänud elukeskkonna ja probleemse koolikeskkonna.

Lapse heaolu hindamise käsiraamatus (Sotsiaalkindlustusamet, 2017) käsitletakse keskkondlike tegurite all sotsiaalset võrgustikku ning last ümbritsevat keskkonda nagu perekonna majanduslik olukord ja elamistingimused.

Kalda (2018) toob välja keskkonna alla kuuluvate teguritena näiteks kogukonna hoiakud kuritegevuse ja vägivalla suhtes. Seega ei saa öelda, et õiguskuuleka lapse kasvatamise eest on vastutavad vaid vanemad, vaid tuleb mõista ka kooli ja kogukonna rolli.

2.1.3.1 Eakaaslased

Eakaaslaste mõju hakkab enim rolli mängima kooliealiste laste puhul. Rao (2021:148) kirjutab, et on võimatu mitte mõjutatud saada eakaaslaste poolt, kellega ollakse palju aega koos ning kellega on loodud oluline side. Kui need kaaslased on õigusvastase käitumisega juba alustanud, siis tihti läheb noor grupi heakskiidu saamiseks õigusrikkumistega kaasa.

Eakaaslaste delinkventse käitumise mõju on välja toonud ka mitmed teised uurijad. Azeredo jt (2019) toovad välja, et eakaaslased võivad olla õigusvastase käitumise julgustajateks läbi mudeldamise (eeskuju) ning ka läbi sundimise. Lisaks toob Edovald (2005) välja, et kaasosaliste olemasolu õhutab delinkventsele käitumisele, ehk teisisõnu pannakse õigusrikkumisi pigem toime koos olles.

Lähtuvalt käsitletud riskiteguritest võib öelda, et riskitegurite vähendamises ja kõrvaldamises on oluline roll nii vanematel, lapse lähedastel, eakaaslastel kui ka koolil ja kogukonnal. Seega võib kokkuvõtvalt öelda nii, nagu ütleb Aafrika vanasõna: „Et kasvatada last, on vaja tervet küla“.

3 ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMISED

Alaealiste õigusrikkumised on läbi aegade olnud ühiskonna jaoks aktuaalne probleem. Meediaski on leidnud kajastust juhtumid, kus noorte kambad vandaalitsevad või rikuvad mingil moel ühiskonnas kehtivaid norme ning sellega tõuseb ka üleüldine pahameel. Inimesed on selles osas jagunenud justkui kahte leeri – ühed, kes tahavad kohe ja võimalikult raskelt karistada ning teised, kes esitavad esmalt küsimuse, et mis lapse selliste tegudeni viinud on.

Aastal 2019 registreeriti Eestis 1182, aastal 2020 registreeriti 834 ning aastal 2021 registreeriti 767 alaealiste poolt toime pandud kuritegu (Kriminaalpoliitika kodulehekülj, i.a). On selgelt näha, et alaealiste poolt sooritatud kuritegude arv on nende aastate jooksul vähenenud. Ka alaealiste vangide arv on vähenenud.

Vanglateenistuse kodulehekülje (2022) andmetel viibib 18. aprilli seisuga Tartu vanglas üks alaealine ja Viru vanglas kolm. Võrdlusena on hea vaadata ka varasemasse aega. Aastal 2011 viibis Eestis kokku 53 ja aastal 2019 15 alaealist vangi (Kriminaalpoliitika kodulehekülj, i.a).

Minu jaoks näitab see selgelt, et meetmed, mida noorte õigusrikkujate puhul kasutatakse, on paranenud ning karistusena määratakse üha vähem vanglakaristust. Suund on võetud oskuste omandamisele, keskkonna parandamisele ja rehabiliteerimisele ehk teisisõnu püütakse leida neid põhjuseid, mis noori rikkumisteni viib ning neid võimalusel kõrvaldada. Suurt rõhku pannakse ka kuritegevuse preventatsioonile (Pärn, 2018).

Alaealiste õigusvastaseid käitumisi on palju uuritud. Püütud on leevendada seda karistamise teel, takistada sekkumistega ning ennetada. Kõrgesaar (2020) toob välja, et oluliselt lihtsam on teha piisavalt tööd laste ja noortega, kellel esinevad emotsionaal- ja käitumisraskused enne raskuste ilmnemist, ehk teisisõnu ennetada käitumismustrite välja kujunemist. Ta toob välja ka neli kõige olulisemat punkti, mis preventatsioonile kaasa aitab

- Efektiivselt toimiv lastekaitse, et soodustada ja tagada lastele arengut stimuleeriv keskkond
- Emotsionaal- ja käitumisraskuste võimalikult varajane märkamine ja sekkumine
- Individuaalselt sobitatud koolid, mis tagavad piisava käitumisrepertuaari eri olukordades

- Laste huve rahuldav, tegevust ja põnevust pakkuv keskkond nii koolis kui kogukonnas

Emotsionaal- ja käitumiskeskused on spetsialistide seas laialdaselt kasutatav mõiste kirjeldamiseks emotsioone või käitumist, mis avaldavad negatiivset mõju lapse õppetöös edasijõudmisele, klassi õpikeskkonnale ja suhetele klassikaaslaste ja õpetajaga (Barckley, 2000, viidatud Matson ja Peedumäe, 2019 kaudu). Kui emotsionaal- ja käitumiskeskused on õigeaegselt tähelepanuta jäänud, võivad need viia antisotsiaalse ja delinkventse käitumiseni.

Erinevates allikates on kasutusel erinevaid mõisteid kirjeldamiseks laste ja noorte õigusvastast käitumist. Kasutatakse nii üleüldisemat mõistet nagu õigusrikkumine, aga ka spetsiifilisemaid, nagu delinkventne käitumine, kuritegelik käitumine ja antisotsiaalne käitumine.

Käesolevas töös on valdavalt kasutatud mõisteid kuritegelik käitumine, õigusrikkumine ja delinkventne käitumine, kuid on oluline selgitada ka antisotsiaalset käitumist.

3.1 Antisotsiaalne ja delinkventne käitumine

Antisotsiaalse käitumise alla liigitub selline käitumine, mis on eksternaliseeritud ehk väljapoole suunatud ning mis rikub teiste inimeste ja ühiskonnas kehtivaid norme või reegleid (Hinsaw ja Zupan, 1997, viidatud Kõiv, 2006 järgi).

Mõistete kasutamine oleneb palju ka erialast, kus seda parasjagu käsitletakse. Nii on delinkventne käitumine rohkem seotud juriidikaga ning kuritegelik käitumine seotud pigem kriminoloogiaga. Connor (2004) toob välja, et kasutades erinevaid mõisteid, tuleb meeles pidada, millisest valdkonnast jutt on. Kuigi valdavalt mõistetakse antisotsiaalset käitumist sarnaselt, on erialaspetsiifilisust siiski hea meeles pidada.

Moffit (1993) jagab antisotsiaalse käitumise kaheks: noorukieaga piiritletud ja elukestev antisotsiaalne käitumine. Noorukieas alanud antisotsiaalne käitumine on seotud enim eakaaslaste ja mittepüsivate pereprobleemidega ning langeb peale 17dat eluaastat. Seevastu elukestev antisotsiaalne käitumine saab alguse varases lapseas ning käitumisaktid muutuvad ajas tõsisemateks. Elukestva antisotsiaalse käitumise puhul on põhjused kombineeritud düsfunktsionaalse perekonna ja neuropsühholoogilistest puudujääkidest (Aaben, Salla ja Markina, 2018).

Antisotsiaalne käitumine võib olla nii avalik kui varjatud. Avalik antisotsiaalne käitumine on suunatud teise inimese vastu ning varjatud antisotsiaalne käitumine on suunatud vara vastu või on seotud ennast kahjustava käitumisega (Kraav ja Kõiv, 2001).

Sageli kasutatakse ka delinkventse käitumise mõistet kirjeldamaks just laste ja alaealiste antisotsiaalset käitumist (Hinsaw ja Zupan, 1997, viidatud Kõiv, 2006 järgi). Mõiste delinkventne kirjeldab alaealiste poolt toime pandud raskeid kuritegusid, vähemraskeid väärtegusid, antisotsiaalseid tegusid ja ka selliseid tegusid, mis on õigusvastased seetõttu, et tegemist on alaealisega ehk teisisõnu - staatusega seotud õigusrikkumisi, hõlmates tegusid nagu kodust või koolist põgenemine, koolist välja langemine ja autoriteedile allumatus (Connor, 2004). Seega võib öelda, et tulenevalt alaealiste õigusrikkujate vanusespetsiifilisusest, tuleb mõista erinevaid põhjusi, miks alaealised kuritegelikule teele satuvad. See on vajalik, et osata pakkuda efektiivset ja spetsiifilist abi noorele inimesele.

4 ALAEALISTE ERIKOHTLEMISE PÕHIMÕTE

Kuriteo toime pannud alaealiste erikohtlemise põhimõtte (Prokuratuuri kodulehekülg, 2018) toob välja mitmeid kokkuleppeid, kuidas koheldakse alaealisi õigusrikkujaid menetluse käigus ja selle järgselt. Põhimõtte üldine eesmärk on ennetada uusi õigusvastaseid tegusid ning tagada lapse heaolu ja areng. See tähendab, et arvestatakse sellega, milline on konkreetne laps ning millised on konkreetse alaealise puhul uue kuriteo toime panemise soodustavad tegurid. Oluline on, et rakendatavad meetmed oleksid lapsele eakohased ning menetlejal oleks positiivne kontakt lapsega. Dokumendis on välja toodud, et püütakse vältida karistuslikke sekkumisi ja eelistatakse neid, mis on suunatud tekitama arusaama teo ja selle tagajärgede kohta.

Kaalutavate meetmete puhul hinnatakse alati nende positiivseid ja negatiivseid mõjusid alaealise tulevikule, uute rikkumiste esinemisele ja ennetamisele ning kas need meetmed toetavad õiguskõlleka käitumise arengut. Kohtueelse menetluse andmete avaldamisel lähtutakse eelkõige lapse huvidest ja heaolust. (*samas*)

Alaealiste erikohtlemise põhimõtte tagamiseks teeb prokuratuur tihedat koostööd lastekaitseametnike ja lapse võrgustikuga. Kohtumenetlus teostatakse võimalikult kiiresti ning viisidel, mis kaitsevad last häbimärgistamisest. See tähendab, et kokkupuude menetlusasutustega on minimaalne, korduvülekuulamisi püütakse võimalusel vältida. (*samas*)

Alaealise õigusrikkuja puhul rakendatakse eelkõige heastavaid, kahju hüvitavaid meetmeid. Mõjutusvahendi või karistuse määramisel lähtutakse eelkõige alaealise isikust ja menetluse käigus kogutud infost (*samas*). Sellise võimaluse annab taastava õiguse praktikate kasutamine, mida üha enam ka KLA-teenusel püütakse rakendada hakata.

Taastav õigus on meede, mis kaasab kõiki konflikti osapooli ning on suunatud kahju heastamisele läbi kohtumiste turvalise vahendaja abil, et arutada toime pandud teo mõjusid ja asjaolusid. Taastav õigus on kogukondlik meede, mis aitab võtta teo toimepanijal vastutust tehtu eest ning suurendada osapoolt rahulolu ja vähendada uute konfliktide esinemist. See annab võimaluse kõikidel osapooltel olla ära kuulatud ning rääkida oma tunnetest ja mõtetest. Lisaks aitab see kokku leppida, kuidas tegu heastada. (Taastava õiguse põhimõttel konfliktide vahendamine, i.a).

Pärn (2018) toob välja, et sobiliku lahenduse valimine alaealise õigusrikkumise puhul on keeruline, kuna selleks, et leida sobiv mõjutusvahend, tuleb koguda mitmelt erinevalt osapoolelt infot. Näiteks lastekaitseinspektorilt, koolist, meditsiini- ja õigusteadustest ja politseilt. Lisaks toob Pärn (*samas*) välja, et võrreldes varasemate aastatega on koostöö prokuratuuri ja alaealist ümbritseva võrgustikuga oluliselt paranenud. Omavaheline koostöö hõlmab nii üldiste probleemide lahendamist, koostöö parandamist kui ka konkreetsete juhtumite lahendamist.

5 KINNISE LASTEASUTUSE TEENUS

Kinnise lasteasutuse teenus on sotsiaalkindlustusameti hallatav teenus, mida pakutakse ööpäevaringselt lapsele või noorele, kelle käitumine ohustab tugevalt tema enda või teiste turvalisust, arengut ja/või tervist ning seetõttu tuleb tema vabadust piirata ning seda ei ole võimalik tagada ühegi vähem piirava meetmega (Sotsiaalkindlustusamet, i.a).

Enne 2018. aastat tegeleti alaealiste õigusrikkujatega alaealiste komisjonides, mis kadusid seoses seadusemuudatusega. Alates 01.01.2018 jõustunud seadusemuudatusega loodi kinnise lasteasutuse teenus (edaspidi KLAT või KLA-teenus). Seadusemuudatuse suurimaks muutuseks loeb Kalmet (2017) seda, et menetleja saab ise otsustada, millist mõjutusvahendit laps vajab, seeläbi menetlusprotsess kiireneb ning senised vahelülid kaovad ära.

Kinnise lasteasutuse teenus on üks võimalik mõjutusvahend, mida lapsele kohaldatakse juhul kui ta on sattunud kriminaaljustiitsüsteemi vaatevälja. Eesti Vabariigi valitsus on kokku leppinud Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030 (Seppius, 2019), milles on lisaks muule kirja pandud suunad, mida alaealiste puhul arvestatakse. Näiteks on välja toodud, et õigusrikkumiste spiraali sattumise vältimiseks panustatakse hariduses õiguskuuleka käitumise jaoks vajalike oskuste omandamisele ja tuginetakse taastavale õigusele.

Lisaks on Kriminaalpoliitika põhialustes (Seppius, 2019) kirjas, et riik ja omavalitsused toetavad peresid käitumisprobleemide ennetamiseks läbi hooliva, last võimestava ja järjekindla kasvatuspakkumise. Õigusrikkumistega vaatevälja sattunud laste jaoks pakutakse karistussüsteemi väliseid, menetlusosaliste koostööl põhinevat ja eelkõige perekeskseid lahendusi, et ennetada uusi õigusrikkumisi.

Seppius (2019) on välja toonud ka näite Islandist, kus tänu universaalsele, teaduspõhisele ja süsteemsele ennetustegevusele on suudetud alaealiste alkoholi- ja uimastitarbimist vähendada 20 aasta jooksul 37%. Lisaks suurenes tänu ennetustegevusele vanemate ja laste koosveedetud aeg, vanemate kontroll laste tegevuse üle, kooli ja kodu parem koostöös ning laste vaba aja sisustamine huvitegevuses. See näide on võetud Eestis tulevikumeetmeid planeerides eeskujuks.

Kinnise lasteasutuse teenuse kohti on Eestis ligikaudu 100 ning teenuse pakkujateks on Sotsiaalkindlustusameti (i.a) andmetel Rakvere Lille Kodu, Maarjamaa Hariduskolleegeium (Emajõe ja Valgejõe õppekeskused), Tallinna Laste Turvakeskus, ja Hiiumaa Sotsiaalkeskuse

Noortekodu. Lähtudes informatsiooni kättesaadavusest, on antud peatüki alapunktina 3 tutvustatud ka Maarjamaa Hariduskolleeiumi kui ühte kinnise lasteasutuse teenuse pakkujat.

5.1 Teenusele suunamine

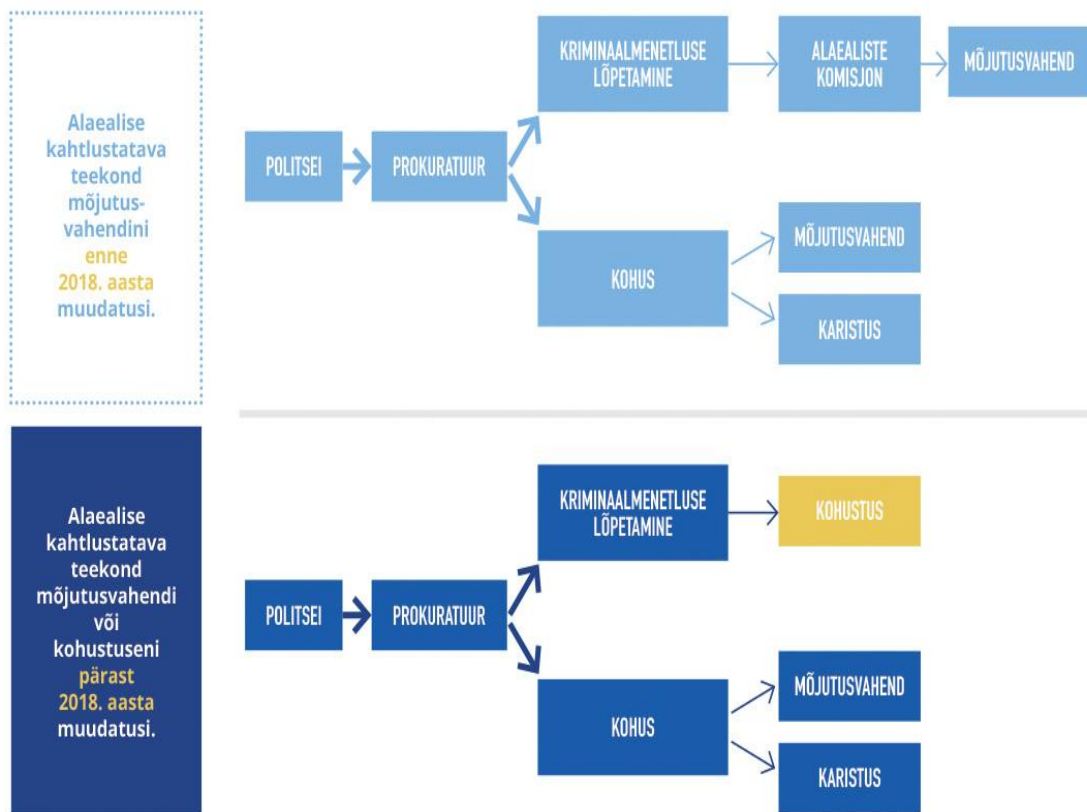
Sotsiaalkindlustusameti (i.a) andmetel saab lapse või noore suunata kinnise lasteasutuse teenusele kolme seaduse alusel: 1) Sotsiaalhoolekande seaduse §130 alusel, 2) Karistusseadustiku §87 alusel ja 3) Kriminaalmenetluse seadustiku §131 lõige 3 punkt 2 alusel.

Käesoleva töö raames keskendutakse peamiselt esimesele, ehk sotsiaalhoolekande seaduse §130le, mille järgi saab lapse suunata KLA-teenusele kohaliku omavalitsuse avalduse esitamisel kohtule ning vastava kohtuotsuse alusel kuni üheks aastaks. Kohus otsustab lapse teenusele paigutamise, lõpetamise ja pikendamise üle. Kohaliku omavalitsuse üksuse avaldus peab sisaldama järgmist infot:

1. Selgitust, milles seisneb lapse käitumisest tingitud oht tema enda või teiste elule, arengule või tervisele
2. Hinnang lapse abivajadusele lastekaitseaduse §-s 28 sätestatule, mis ütleb:
  - 2.1. Lapse abivajadust hindab lastekaitsetöötaja või lapsega töötav isik, välja arvatud vabatahtlikus tegevuses, asendusteenistuses teenides, tööturuteenustel osaledes või praktikandina lapsega kokku puutuv isik, kaasates selleks vajadusel asjaomase spetsialisti. (Lastekaitseadus, 2019).
  - 2.2. Hinnang tuleb anda:
    - 1.1.1. lapse füüsilisele, tervislikule, emotsionaalsele, kognitiivsele, psühholoogilisele, emotsionaalsele, hariduslikule ja majanduslikule seisundile
    - 1.1.2. Last kasvatava isiku vanemlikele oskustele
  - 1.2. Hinnangu andja peab kaasama lapse ja last kasvatava isiku või lasteasutuse, kus laps viibib.
2. Ülevaade kohaliku omavalitsuse või riigi poolt seni pakutud meetmetest
3. Põhjendust, miks ei ole võimalik kõrvaldada lapse käitumisest tingitud ohtu muude vähem piiravate meetmetega
4. Sotsiaalkindlustusameti arvamus lapse vabadust piirava meetme kohta

5. Ülevaade meetmetest, mida kohaliku omavalitsuse üksus kohaldab lapse ja teda kasvatavate isikute suhtes ning last kasvatavate isikute toimetuleku ja vanemlike oskuste toetamiseks lapse kinnise lasteasutuse teenuse saamise ajal ja järel
6. Ettepanek lapsele sobivaima kinnise lasteasutuse teenuse osutaja kohta

Kinnise lasteasutuse teenuse tulekuga aastal 2018 on muutunud menetlusprotsess kiiremaks ja lapsesõbralikumaks. Selle ilmestamise parimaks mooduseks on Joonis 2, millelt on näha erinevus vana ja uue süsteemi vahel.

JOONIS 3 Alaealisest kahtlustatava teekond enne ja pärast 2018. aasta muudatusi. (Allikas: Prokuratuur, 2018)

5.2 Teenuse sisu

Teenuse eesmärk on toetada lapse psühholoogilist, emotsionaalset, kognitiivset, sotsiaalset ja hariduslikku arengut, et saavutada püsivad muutused edukalt toime tulemiseks tavakeskkonnas peale vabaduse piiramise lõppu. (Sotsiaalhoolekande seadus, 2018)

Sotsiaalkindlustusameti (i.a) andmetel on oluline, et teenuse pakkumine ei piirduks vaid ühiskonnast eraldamisega, pakutakse lastele erinevaid teraapiaid, oskuste õpet ja tuge. Teenuse pakkumisel lähtutakse noorte individuaalsetest vajadustest ja nende tugevustest. Kaasatakse erinevaid spetsialiste nagu psühholoogid, terapeutid ja sotsiaalpedagoogid. Lisaks on oluline, et ajal, mil laps viibib kinnise lasteasutuse teenusel, toimuksid muutused ka tema tavapärasest keskkonnast, sest muidu ei ole teenusel viibimisest alati kasu. Sotsiaalkindlustusamet (i.a) toob välja, et lapse naasmiseks tavapärasesse keskkonda on oluline juba teenuse ajal tuge pakkuda ka vanemate/eestkostja/asenduskodu töötajate ja lapse suhete hoidmiseks läbi kohumiste nii kinnises lasteasutuses kui ka kodukülastuste ajal (teenuse ajal saavad lapsed teha kodukülastusi). Lisaks toob Sotsiaalkindlustusamet (samas) välja, et on vajalik erinevate teenustega pakkuda abi last kasvatavatele isikutele näiteks pereteraapia, psühholoogilise toe, mentorluse, tugiisiku, perevanemate toetamise või vanemlike oskuste arendamise kaudu.

Lisaks on sotsiaalkindlustusamet välja töötanud kvaliteedijuhise kinnise lasteasutuse teenust pakkuvatele asutustele (Kinnise lasteasutuse kvaliteedijuhis, i.a). Seda käsitletakse kui soovituslikku materjali antud teenuse pakkujatele. Juhis on jagatud mitmeks osaks, hõlmates järgmisi teemasid: kättesaadavus ja taskukohasus; teenuse osutamine; lapsekeskne, eesmärgipärane ja vajaduspõhine teenus; terviklik lähenemine; sujuv teenuse korraldus ja võrgustikutöö; lapse võimestamine; kaasamine; lapse õigused; tulemustele orienteeritus; töötajate pädevus; töötajate eetika; juhtimine; töötingimused ja organisatsiooni töökeskkond. Juhises on üsna spetsiifiliselt välja toodud, mida teenuse osutajalt oodatakse ja millised peaksid olema tulemused.

Kõikide teemade all on eraldi välja toodud kriteeriumi sisu ja selle tagamise näitaja. Lisaks teenuse pakkujale on seal välja toodud mitmel korral ka kvaliteedi tagamise näitaja all kohaliku omavalitsuse esindaja tegevus, millest toon välja kolm, mis on antud lõputöö kontekstis olulised:

- Kättesaadavus ja taskukohasus – KOV on taganud lisateenuste kättesaadavuse ja finantseerimise.
- Lapsekeskne, eesmärgipärane ja vajaduspõhine teenus – Teenuse taotleja on viinud kohtudokumentide ette valmistamise läbi põhjaliku abivajaduse hindamise lapse kohta, kaasates lapse vanemad/hooldajad ja teised lapsele olulised isikud.
- Tulemustele orienteeritus - kohaliku omavalitsuse esindaja poolt läbi viidud vestlus lapsega, kus last on julgustatud avaldama oma arvamust ja kohaliku omavalitsuse esindaja on hoidnud lapse ja tema perega järjepidevat kontakti.

Võib öelda, et kvaliteedijuhis (Kinnise lasteasutuse teenuse kvaliteedijuhis, i.a) on kindlasti oluline dokument, millele teenust pakkudes tugineda. Lisaks leian, et see dokument annab küll soovitusel, mitte ei sea otseseid kohustusi, kuid on siiski oluliseks suunanäitajaks laste ja noorte elu parandamisel kinnises lasteasutuses.

5.3 Maarjamaa Hariduskolleegium

Maarjamaa Hariduskolleegium on Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatav põhikool, mis pakub kinnise lasteasutuse teenust. Õppetöö toimub põhikooli riikliku õppekava ja põhikooli lihtsustatud õppekava alusel (Maarjamaa Hariduskolleegiumi kodulehekülg, 2022).

Maarjamaa Hariduskolleegiumi põhimääruses (2018) on kooli ülesandeks olla kool-kompetentsikeskus õpilastele, lapsevanematele, õpetajatele ja koostööpartneritele. Kooli tegevuse eesmärk on olla kasvatusliku rõhuasetusega kool, kus õpilastele on loodud individuaalsed ja eakohased võimalused haridusete, turvalisuse, tervise ja heaolu toetamiseks ning naasmiseks ühiskonda. Lisaks pakub kool rehabilitatsiooniteenust ning hariduslike erivajadustega laste vanemate ning lastega töötavate spetsialistide konsulteerimist, treenimist ja nõustamist.

Maarjamaa Hariduskolleegiumil on kaks õppekeskust. Üks neist on Emajõe õppekeskus, asukohaga Tartu maakond, Kastre vald ja teine on Valgejõe õppekeskus, asukohaga Lääne-Viru maakond, Tapa vald (Maarjamaa Hariduskolleegiumi kodulehekülg, 2022). Kuigi koole tuntakse juba ammu ajast nende asukohtade järgi, on mõlemad keskused saanud uued ja kaasajastatud hoonetekompleksid aastal 2015 (YIT kodulehekülg, 2015; Klaas, 2015).

Kooli õpilased elavad õpilaskodudes, mida on kokku kuus. Igasse majja mahutatakse kuni 6 õpilast. Konkreetne õpilaste arv sõltub aga laste toimetulekust ning omavahelisest sobivusest. Kasvatustegevust ja tööd lapse tugivõrgustikuga koordineerib sotsiaalpedagoog (iga õpilaskodu kohta üks). (Maarjamaa Hariduskolleegiumi kodulehekülg, 2020)

Lisaks pakutakse asutuses erinevaid tugiteenuseid, millest on juttu järgnevalt.

5.3.1 Mitmedimensiooniline pereteraapia

Maarjamaa Hariduskolleegium pakub mitmedimensioonilist pereteraapiat (edaspidi MDFT) , mis on programm tõsiste riskikäitumise ja mitmekülgse abivajadusega laste ja perede toetamise

programm, kus tegeletakse nelja dimensiooniga, milleks on laps, vanem, pere ja pereväline dimensioon. (Sotsiaalkindlustusamet, i.a.)

Teenus on suunatud 11-18 aastastele noortele, kelle puhul esineb hälbivat ja õigusvastast käitumist, kooli-, pere- ja vaimse tervise probleeme (*samas*).

MDFT tõhususe uuringus (Aaben, Tammik ja Kallavus, 2017) on välja toodud, et programmis osalenud noorte puhul on süütegude toimepanemine vähenenud 30% ning kõigil analüüsis osalenud noortel oli riskikäitumine vähenenud enam kui poole võrra peale programmis osalemist.

Seega võib öelda, et tegemist on vajaliku ja abistava meetmega, mille olemasolu on oluline noorte edasise toimetuleku huvides.

5.3.2 Sotsiaalne rehabilitatsioon

Teenuse eesmärk on igapäevaoskuste õpetamine ja arendamine, noore võimaluse suurendamine ühiskonnas osalemiseks, toetada õppimist ja arendada eeldusi töövõime teatud tasemel omandamiseks. Teenuse sihtgrupiks on nii erivajadusega lapsed kui lastekaitsetöötaja poolt abivajajaks hinnatud lapsed (Sotsiaalkindlustusamet, i.a). Selleks, et teenust saada, on vajalik läbida sotsiaalse rehabilitatsiooni hindamine ja planeerimine, mida asutus samuti pakub. Lisaks pakutakse sotsiaalse rehabilitatsiooni raames sotsiaaltöötaja, eripedagoogi, psühholoogi, õe ja logopeedi teenust (Maarjamaa Hariduskolleegiumi kodulehekül, 2020).

5.3.3 Sotsiaalpedagoogi teenus

Sotsiaalpedagoog korraldab last ümbritseva meeskonna tööd ning kaasab asutuseväliseid võrgustikuliikmeid ja erialaspetsialiste, et toetada lapse arengut. Ta toetab igapäevaselt lapse toimetulekut nii koolis kui õpilaskodus, õpetades nii individuaalselt kui grupitegevusena sotsiaalseid-, kohanemis- ning käitumisoskusi ja *samas* toime tulema ka olemasolevatega. (Maarjamaa Hariduskolleegiumi kodulehekül, 2020)

5.4 Kohaliku omavalitsuse ülesanded

Positiivse mõju avaldamiseks on koostöö kinnise lasteasutuse ja kohaliku omavalitsuse vahel väga oluline, et tagada tugi nii lapsele kui tema lähivõrgustikule, võttes arvesse ka eelnevaid suhteid koolis ja kogukonnas ning vajadusel neid nõustada ja toetada.

Kohaliku omavalitsuse ülesandeks on olla KLA-teenuse ajal võtmeisik ja juhtumikorraldaja lapse ja tema pere toetamisel. Sellest tulenevalt on Sotsiaalkindlustusamet (*i.a*) välja kirjutanud soovitusel kohalikule omavalitsusele lapse teenusel viibimise ajaks:

- Suhelda vähemalt korra kuus teenusel oleva lapse pere või asenduskoduga ning teenuseosutaja tugipersonaliga
- Toetada peret programmides ja teenustes osalemisel ning jälgida pere dünaamika muutumist
- Hoida ja tugevdada kontakti last kasvatavate isikute ja lapse vahel külastustega
- Suhelda teenuseosutajaga last käivitavate tegurite kohta ning õpetada oskusi muutunud käitumise säilitamiseks
- Toetada lapse kodukülastusi ja vajadusel vähendada informatsiooni jagamise kaudu hirne ja stigmasid KLA-teenuse kohta kogukonnas
- Korraldada regulaarseid kohtumisi koostöös võrgustikuga nii lapse teenusel viibimise ajal kui ka sealt väljudes, et vähendada lapse tagasilangemise ohte
- Enne noore tavakeskkonda naasmist kaardistada ja lahendada konflikte eri tasanditel (kool, pere, asenduskodu, noortekeskus, jt)
- Lapse iseseisvumise ja toimetuleku toetamiseks tavakeskkonnas leida lapsele usaldusväärne täiskasvanu/usaldusisik

Seega tuleb tõdeda, et kohalikul omavalitsusel on märkimisväärne roll nii lapse teenusel viibimise ajal kui ka teenuselt väljumisel ja hilisema toimetuleku toetamisel. Lisaks lapse toetamisele on vajalik leida ka sobivad meetmed ja teenused lapse perekonna toetamiseks ja vajadusel ümberõppeks.

Lapse teenuselt välja suunamise planeerimine saab alguse kohe kui laps on teenusele tulnud, kuid mitte hiljem kui kolm kuud peale teenusele tulemist (Sotsiaalkindlustusameti kodulehekülge, *i.a*). Selleks, et lapse naasmine tavakeskkonda aitaks KLATis õpitud hoida ja kasutada, tuleb muutusi läbi viia ka keskkonnas, kuhu laps naaseb või elama asub. Selleks on lisaks teenusele loodud jätkutugi, mis hõlmab endas nii muutusi ja tuge perekonnas kui ka ümbritsevas keskkonnas (*samas*). Salusoo (2021) toob välja, et jätkutugi on oluline, et noored saaksid jätkata tegevustega, mis nende arengut kindlustavad.

Tuginedes käesoleva töö teoreetilisele osale, kus kirjutasin perekonna riskiteguritest, võib öelda, et kohalikul omavalitsusel on KLAT-i mõjus lapsele suur roll kanda. Eelkõige just perekonna

toimetuleku osas. Kui kohalik omavalitsus suudab operatiivselt tegutseda, siis on muutused perekonnas võimalikud. Kuid siinkohal tuleb meeles pidada, et perekondade vastuvõtuvõime pakutavatele teenustele on erinev. Võime eeldada, et kui perekond on koostööaldis ja huvitatud lapse paremast toimetulekust, on muutused ilmselt võimalikumad kui perekonna vastuseisu korral.

Gornischeff ja Linnas (i.a) toovad välja, et pingutustest kinnises lasteasutuses ei ole kasu kui laps naaseb tagasi keskkonda (kodu/asenduskodu, kool, kogukond), kus muutusi ei ole toimunud. Sel juhul võib lapsel olla lisaks lahendamata konfliktidele ka märk küljes kinnises asutuses viibimisest. Lisaks toovad nad ka välja, et lapse edukaks toimetulekuks tavakeskkonnas on oluline jätkutoe järjepidevus ja usk nooresse.

6 METOODIKA

6.1 Uurimisprobleem

Kaasaegses ühiskonnas püütakse otsuste tegemisel toetuda teaduslikule teadmisele ning seda ka alaealiste õigusrikkumiste puhul. Käesolevas töös olen tutvustanud kinnise lasteasutuse meedet kui ühte võimalikku mõjutusvahendit noorele, kes vajab tavapärasest rohkem abi. Selleks, et noor saaks parimat võimalikku abi toime tulemiseks ühiskonnas, on oluline erinevate valdkondade omavaheline koostöö. Ei piisa vaid sellest, et laps ühiskonnast eraldatakse. Muutusi on vaja viia läbi ka teistes noort puudutavates eluvaldkondades.

Selleks, et õigusrikkumisi toime pannud noor saaks edaspidi elada võimalikult õiguskuulekat elu, on vajalik läbi viia muutusi mitmel eri tasandil ning seetõttu on väga oluline, et erinevate valdkondade spetsialistid teeksid omavahel avatud ja süsteemset koostööd. Kuna tegemist on kinnise teenusega, kuhu laps suunatakse kohtuotsuse alusel, on oluline rääkida ka laste õigustest ja heaolust kinnises asutuses ning kuidas nende tagamist näevad kinnise lasteasutuse spetsialistid ning vastav käsitlus on ka töösse sisse toodud.

Töö eesmärk on teada saada, kuidas näevad kinnise lasteasutuse spetsialistid koostööd kohalike omavalitsustega lapse teenusel viibimise ajal ning kuidas seeläbi toetada laste toimetulekut ühiskonnas.

6.2 Metodoloogiline lähenemisviis

Enda lõputöö empiirilises osas kasutan kvalitatiivset lähenemist. Kvalitatiivse lähenemisviisi puhul on võimalus uurida väikese arvu inimeste kogemusi ja arusaama teema kohta. Kvalitatiivne uurimisviis aitab välja tuua olulisi tähendusi, mis ei pruugi olla otseselt välja öeldud, ehk on peidetud vihjete ja konnotatsioonide kaudu teksti sisse (Kalmus, Masso ja Linno, 2005). Kvalitatiivne uurimisviis on sobilik just seetõttu, et tulenevalt töö eesmärgist on vaja teada saada, kuidas näevad teatud spetsialistid subjektiivselt koostööd kohalike omavalitsustega, oluline on mõista, millised on isiklikud kogemused ja selleks sobib kvalitatiivne lähenemisviis kõige paremini.

6.3 Andmekogumine

Andmekogumisena kasutasin poolstruktureeritud intervjuu meetodit. Eelnevalt koostatud intervjuukavale toetudes andis selline meetod hõlpsasti võimaluse küsida intervjuueeritava vastuste põhjal lisaküsimusi, mis on antud teema puhul olulised, kuna intervjuude käigus tuli

välja olulisi nüansse, mille tõstatasid uuritavad minupoolsetele küsimustele vastates. Sellise järelduse teevad ka Rubin ja Rubin (2012), öeldes, et poolstruktureeritud intervjuu annab võimaluse küsida ka lisaküsimusi, mis on olulised.

Intervjuu kava koostas iseseisvalt, saades antud töö juhendajalt enne intervjuude läbiviimist soovitusmuudatusi, mida kasutasin. Intervjuukava (Lisa 1) koostamisel lähtusin esialgsetest uurimisküsimustest, jagades need nelja plokki. Enne uurimisprobleemide juurde asumist uurisin intervjueeritavate töökogemuse kohta kinnises lasteasutuses ning see on kirjas intervjuukava sissejuhatavas osas.

Esimeses teemaplokis keskendusin kinnise lasteasutuse eesmärgile lapsega tegelemisel. Teises teemaplokis on välja toodud laste õiguste ja heaolu tagamise kinnises asutuses, tuginedes Lapse õiguste konventsioonile. Kolmandas teemaplokis on välja toodud kinnise lasteasutuse ja kohaliku omavalitsuse koostöö. Neljandas teemaplokis on käsitletud vajalike muutuste läbiviimist väljaspool kinnist lasteasutust.

6.4 Uurimuses osalejad

Käesoleva töö uurimuses osales kolm kinnise lasteasutuse spetsialisti ühest asutusest, kes on peamised võrgustikutöö tegijad ja lapse ümber töötava meeskonna juhid, ehk teisisõnu viisin nendega läbi ekspertintervjuu. Kõikide uuringus osalenute töökogemus antud asutuses on üle viie aasta. Kokku saadeti info ja intervjueerimissoov seitsmele spetsialistile. Valituks osutasid need spetsialistid, kes peale teavitust meili teel nõusoleku andsid.

Käesolevas töös on kinnise lasteasutuse nimetus, asukoht, intervjueeritavate ametinimetused ja muud asutusele viitavad andmed konfidentsiaalsuse huvides välja jäetud. Selleks, et tagada intervjueeritavate anonüümsus, on tulemuste ja analüüsi peatükis kasutatud nimede asemel on koodid MJ1, MJ2 ja MJ3, viidates lapse ümber töötava meeskonna juhile. Intervjueeritavate töökogemus on käsitletud asutuses olnud vastavalt 8, 5 ja 6 aastat.

6.5 Andmeanalüüs

Intervjuud salvestasin heliseadmega ning transkribeerisin kasutades TalTechis loodud tehnoloogiat aadressil tekstiks.ee, kuhu on võimalus helisalvestis üles laadida ning saada transkriptsioon.

Laherand (2008) toob välja, et korraliku transkriptsiooni protokollimine on töö- ja ajamahukas. Ja nii see ka oli. Olenemata TalTechi programmi kasutamisest, tuli salvestisi korduvalt üle kuulata, kuna TalTechi programm suudab eristada selgelt väljendatud sõnu, kuid hääletooni langedes tekivad sisse vead. Seega oli vajalik salvestiste mitmekordne üle kuulamine ja täpsustamine. Lugesin saadud intervjuude tekstid läbi ning kategoriseerisin need vastavalt uurimisküsimustele. Lisasin ka alamkategoriad, et intervjuueeritavate poolt mitmel korral välja tulnud oluliste teemade kohta parem ülevaade anda.

6.6 Eneserefleksioon

Intervjuude planeerimine sai alguse jaanuaris 2022. Intervjuude läbi viimiseni jõudsin aprillis. Esmalt võtsin meili teel ühendust kinnise lastasutuse juhiga, et saada temapoolne luba uuringu läbi viimiseks vastavas asutuses. Loa saamise järel võtsin meili teel ühendust meeskondade juhtidega, kellele tutvustasin oma bakalaureusetöö eesmärki ning palusin võimaluse korral intervjuu jaoks aeg leida. Meilile sain vastused kiiresti. Intervjuueeritavad olid väga vastutulelikud, täpsustavad, avatud ning see on oluline panus käesolevasse töösse.

Kolmest intervjuueeritavast ühega kohtusin teenust pakkuv asutuses. Vastuvõtt asutuses oli väga soe ja lahke. Kuigi pean ütlema, et intervjuu kõigus oli ka segavaid faktoreid, mis aeg-ajalt tähelepanu kõrvale juhtisid. Asutuses toimunud intervjuu oli ajaliselt pikem, kuid ei saa öelda, et sisukam kui teised. Teised kaks intervjuueeritavat avaldasid soovi veebi teel intervjuueerimisele, millega ma arvestasin, kasutades Microsoft Teams rakendust. Intervjuude eel tutvustasin käesoleva lõputöö teemat ning andsin osalejatele lubaduse anonüümsuse ja konfidentsiaalsuse tagamiseks.

Intervjuude käigus jäid intervjuueeritavad kohati pidama teatud kindlatele teemadele, kuigi püüdsin neid suunata vastama teistele asjadele. Samas leian, et see on mõisteta, kuna käsitletud teemad on omavahel väga põimunud ning spetsialistide nägemus on analüütiline ja tuleneb paljudest valdkondadest, mis last puudutavad. Siiski oleksin tahtnud saada rohkem vastuseid lapse õiguste tagamise kohta, kuigi see ei ole käesoleva töö perspektiivi arvestades esmane.

Pean ütlema, et minu enda töökogemus sarnases asutuses oli heaks eelduseks, et mõista raskusi, millega tegeletakse. See andis ka võimaluse küsida selliseid küsimusi, mille peale muidu ei oleks osanud tulla. Lisaks on võrgustikutöö minu enda jaoks väga huvipakkuv ja intervjuude läbi viimine aitas lahti mõtestada erinevaid vaatepunkte, mis tulevad mulle endale tulevikus kindlasti kasuks.

7 ANALÜÜS JA ARUTELU

Käesolevas peatükis analüüsin saadud intervjuude tulemusi sidudes need lõputöö teoreetilise osaga. Transkriptsioonimärke kasutan vajadusel ning need on selgitusena välja toodud järgnevalt:

Kursiiv – intervjueritava kõne

/.../ - vahelejäetud osa

... – pikem paus jutus

(selgitus) – selgitus kelle või mille kohta öeldi/lühendi selgitus

--- - Nimi/Asutus, mida on intervjueritav öelnud.

7.1 Kinnise lasteasutuse eesmärk lapsega tegelemisel

Selleks, et kinnise lasteasutuse teenus ei piirduks vaid lapse vabaduse piiramise ja eemaldamisega ühiskonnast on vajalik pakkuda lapsele asutuses vastavat tuge ja arenguvõimalusi oma käitumisrepertuaaride muutmiseks. Intervjueritavad toovad välja, et asutuse eesmärk on parandada laste toimetulekut ja väärtushinnanguid, et laps suudaks ühiskonnas toime tulla ja seeläbi ennetatakse ka uusi õigusrikkumisi.

MJ3: „Eesmärk on toetada last maksimaalselt, et selle piiratud ajaraamiga, mis meil on antud, et ta tuleks võimalikult õiguskuulekalt toime pärast siis teenuselt lahkumist, et tal oleks võimalikult ühiskonna normidele vastavad väärtushinnangud ja et ta suudaks oma eluga toime tulla nii, et ei satuks elu hammasrataste vahele.“

Selleks, et vastavaid väärtushinnanguid arendada, tehakse lapsega nii individuaalseid kui rühmapõhiseid tegevusi, mida koordineerib meeskonna juht. Lapsega viiakse läbi individuaalvestlusi tema probleemidest, püüdes koos lapsega leida võimalikke lahendusi ja neid ellu viia. Näiteks tuuakse välja, et tihtipeale tuleb alustada minapildi loomisest, et laps mõistaks kes ta on ja mis on tema enda vastutust selles osas, miks ta kinnise lasteasutuse teenusele jõudnud on. Selleks planeerib meeskonna juht individuaalkohtumisi lapsega, aga ka tegevusi koostöös meeskonnaga, mida saab rakendada rühmapõhiselt.

MJ2: „Teinekord me räägimegi, et asjad on läinud nii ja nii ja nüüd on siin see koht, kus tuleb natukeseks aeg maha võtta ja siis puhtalt lehelt alustada.“

Individuaalse lähenemise plussid on need, et lapsed saavad avaldada ka enda mõtteid selle kohta, miks on asjad läinud just nii ja mis neid nende endi arvates kõige paremini toetaks - millised on need tegevused, mida lapsele on teha meeldinud varem ning mida ka mitte. Kui lapsele on meeldinud sportlikud tegevused, siis püütakse leida vastavad tegevused, mis seda huvi toetaksid. Näiteks saab individuaalselt kasutada asutuse ruume ja vahendeid treenimiseks. Selleks lepatakse kokku vastav plaan lapsega ja meeskonna juhid kaardistavad ära ka muutuseed, mis aja jooksul seda tegevust tehes toimuvad. Näitena toob üks intervjuueeritav välja, et kui laps tõesti on varem tegelenud mõne spordialaga ja see on toetanud tema toimetulekut, püütakse leida ka asutuseväliseid treeninguid selleks tegevuseks.

MJ3: „Näiteks mõned lapsed käivad ka asutusevälistes trennides, kuhu siis meeskonna juht või mõni töötaja ta viib ja toob.“

Grupipõhiselt arvestatakse erinevate huvidega nagu liikumine, loovad tegevused, aga ka enesekohaste oskuste arendamine läbi päevakavade, mis on meeskonna poolt loodud järgides asutusesiseseid põhimõtteid, mis näevad ette kui palju peab liikuma õues, millised on söömise ajad ja kuna on IKT-vahendite kasutamise aeg. Tihtipeale tuleb lastele õpetada ka üleüldist enda ja ümbruskonna eest hoolitsemist. Näiteks tuuakse välja, et nende oskuste arendamiseks kasutatakse osade laste puhul boonustabeleid, et ka laps ise saaks jälgida, kuidas tal nendes asjades läinud on. Boonustabelid võib olla kirjas näiteks see, et lapse tuba on igal hommikul enne kooli minemist korras kui see on olnud varasemalt probleemiks. Kui probleemiks on ebasobiva sõnavara kasutamine, siis ka need võivad olla kajastatud boonustabelis. Lisaks on oluline näha ennast ka rühma liikmena ja enda vastutust selles osas. See on oluline, et laiendada peale teenuse lõppu vastutust ka lapse käitumise ja tavakeskkonna osas. Selleks on olemas näiteks rühmapõhine koristusgraafik, kus iga rühma liige on ühel päeval korrapidaja. Intervjuueeritavad toovad mitmel korral välja ka selle, et eksimusi tuleb ikka ette ja see on normaalne, aga oluline on, et eksimuste korral suhtutakse nendesse leebelt, mitte süüdistavalt. Intervjuueeritavad toovad välja, et iga päev on uus päev ja seda tuleb ka lastele õpetada.

MJ3: „Mitte et kui ta nüüd eksib või komistab, et nüüd ongi kõik läinud. Vaid et okei, see läks nii, aga pole hullu, proovime uuesti. Sest et oodata, et kõik on imeline ja keegi ei komista, et see on nagu ebareaalne.“

Seega võib öelda, et intervjueeritavate seisukohast on põhiliseks eesmärgiks ikkagi lapse hakkama saamine ühiskonnas vastavalt kehtestatud normidele, et ta käituks õiguskuulekalt ja tegeleks asjadega, mis tema arengut ja heaolu toetavad. Õpetatavad enesekohased ja sotsiaalsed oskused kinnises lasteasutuses toetavad lapse enda vastutuse võtmist.

7.2 Lapse õigused ja heaolu kinnises asutuses viibimise ajal

Lapse Õiguste Konventsioonis (1991) on kehtestatud lapse õigused, mille tagamine peab olema iga konventsiooniga liitunud riigi ja selle asutuste fookuses, pidades silmas eriti asutusi, mis tegelevad lastega. Õigused, mis on käesoleva töö raames olulised, on allpool välja toodud konventsiooni artiklitele tuginedes ning analüüsis keskendun nende õiguste tagamisele kinnises lasteasutuses vastavalt intervjueeritavate vastustele.

Artikkel 8 - Lapsel on õigus säilitada oma perekondlikud suhted.

Artikkel 37 – Riigid kindlustavad, et ükski laps ei satuks piinamise ohvriks, teda ei mõisteta surma ega eluks ajaks vangi ilma vabanemisvõimaluseta. Iga vabadusest ilma jäetud last tuleb kohelda inimlikult ning tema vajadusi arvestavalt ning tal on õigus säilitada kontakt oma perekonnaga.

Üheks olulisemaks teemaks, mida intervjueeritavad välja tõid, on see, et aja jooksul on seadusandluses ja korraldustes muutusi olnud ja seda pigem laste ja noorte jaoks soodsas suunas. KLA-teenuse tulekuga on menetlusaeg lühemaks muutunud ning koostööle rohkem rõhku pandud. Lisaks tuuakse välja, et uue teenuse tulekuga on muutunud ka suhtumine inimlikumaks ja lapsekesksemaks, mis toetab artiklis 37 välja toodud õigust vabadusest ilma jäänud lapse inimlikule kohtlemisele ja vajaduste arvestamisele.

MJ3: „Mulle tundub ja nii palju, kui ma tajun, siis ilmselt on lastel natuke rohkem võimalusi ja see üldine suhtumine on ka muutunud tegelikult päris palju, et just see vahe, see enam ei ole siin kui karistus, vaid nüüd on see siis laste toetamine, nende abistamine.“

Perekonnaga kontakti hoidmine ja vajadusel ka taasloomine on suuresti sõltuv nii lapse soovist ja toimetulekust, aga ka vanemate võimalustest ja pingutustest, sisaldades valmisolekut lapse kodukülastusteks ja hiljem ka koju naasmiseks. Intervjueeritavad toovad välja, et üheks oluliseks põhimõtteliseks muutuseks on see, et laps peab saama käia võimalikult palju kodus.

MJ2: „Ja idee on ju see, et nad saaksid käia võimalikult palju kodukülastustel.“

Lastel on õigus kasutada IKT-vahendeid pere ning teiste lähedaste inimestega kontakti hoidmiseks. Telefoni kasutamise aega on varasemaga võrreldes pikendatud ning lisaks on varasema ühe korra asemel nüüd nädalas kaks korda arvutis olemise võimalus. Toodi ka välja, et varasemate aastate praktika oli, et sotsiaalmeedia lehekülgedele lapsed ei pääsenud, kuna need olid asutusesiselt arvutites blokeeritud. Arvestades kui suur osa suhtlusest tänapäeval just sotsiaalmeedia kaudu käib, on oluline, et lapsel oleks võimalus ka perekonnaga läbi nende vahendite suhelda. Kui varasem suhtlemisharjumus ongi olnud läbi sotsiaalmeedia, näiteks kasutatakse tänapäeval tihti sotsiaalmeedias gruppide loomise võimalust ja mitmed perekonnad kasutavad seda, et pereasju arutada, on oluline tagada, et laps ei jääks sellest kinnises asutuses täiesti ilma. Vastasel juhul võib tekkida ka tunne, et laps on perekonnast välja arvatud. Õnneks on ka selles osas muudatusi tehtud ning nüüd on need ette nähtud aegadel lapsele kättesaadavad. Helistamise aeg tähendab, et on kindel aeg päevas, millal lapsed saavad nutivahendeid kasutada.

MJ3: „Et mõni aeg tagasi käis ka õiguskantsler seda olukorda hindamas ja tema hindas seda ka ikkagi päris heaks. Ta küll andis soovitusi, et helistamise aeg võiks olla pikem ja selle me ka koheselt muutsime ära, et helistamise aega lähedastega suhtlemiseks sai juurde.“

Väga toetatakse lapsevanemate poolseid külastusi kinnisesse asutusse, mis omakorda tõi välja perekondade erineva suutlikkuse ja võimalused. Tõdetakse, et vanemad küll käivad, kuid seda võiks teha tihedamini.

MJ1: „Neid on, aga võiks rohkem olla. Et on peresid, kes käivad iga paari nädala tagant, aga on ka neid, kes siia kunagi ei jõua. Et mõned ongi kaugematest piirkondadest, sageli puudub ka isikliku sõiduvahendi kasutamise võimalus ja see bussitransport...“

Sellest hoolimata tehakse ka asutusepoolseid pingutusi, et vanemad/hooldajad saaksid lapsega võimalikult palju kokku ning selleks ollakse valmis ka perekondi toetama transpordi osas, arvestades, et bussiliiklus ei pruugi alati ajaliselt sobituda ning vajadusel käiakse lapsevanematel järel keskuses, kuhu buss nad toob. Kuid samas nenditakse, et asutusse külla jõudmist võiks olla vanemate poolt ka rohkem.

MJ1: „Et me küll ise soosime seda väga, käime linnas järgi ja viime kui vaja, aga pigem on siia jõudmist ikkagi vähe.“

Eelolevale tuginedes võib öelda, et artikli 8 ja 37 sisu on tagatud läbi lühema menetlusaja, lapsi koheldakse teenusel kui abivajajaid ning kontakti hoidmist perekonnaga soositakse igati läbi laste kodukülastuste, IKT-vahendite kasutamise ja vanemate külastuste kinnisesse lasteasutusse.

Artikkel 12 - Lapsel, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, on õigus väljendada oma vaateid.

Artikkel 13 - Lapsel on sõnavabadus; see sisaldab vabadust suuliselt, kirjalikult või trükis, kunsti vormis või mõnel muul, lapse enda valitud viisil, taotleda, vastu võtta ja edasi anda informatsiooni ning igasuguseid ideid.

Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemise põhimõtte (Prokuratuuri kodulehekülg, 2018) näeb ette, et lapse arvamusega tuleb menetlusprotsessi käigus arvestada. Lisaks on see ka üks lapse õigustest, mida tuleb asutuses tagada. Intervjueeritavad toovad välja, et see on alati arengukoht, kuid nüüd saavad lapsed varasemast enam kaasa rääkida.

MJ1: „Jah, ega ilmselt lõpuni selles mõttes ei saa...et see on alati arengukoht. Aga kindlasti lapsed varasemast enam saavad kaasa rääkida, et nad on nagu kaasatud, mille võibolla hea näitaja on ka see, et meil praktiliselt ei olegi omavolilisi lahkumisi viimase kolme aasta jooksul.“

Seega võib järeldada, et laste kaasamise osas ollakse teadlikud puuduste esinemisest, kuid seda püütakse rohkem teha ning püütakse ka rohkem lapse arvamusega arvestada. Lisaks on asutuses olemas postkastid, kuhu lapsed saavad oma muredest, kaebustest, rõõmudest ja ettepanekutest kirjutada, mis toetab osaliselt artiklis 13 välja toodud õigusi.

Artikkel 19 - Riigid peavad kaitsma last igasuguse füüsilise ja vaimse vägivalla, ülekohtu või kuritarvituse, hooletussejätmise, hooletu või julma kohtlemise või ekspluateerimise, kaasa arvatud seksuaalse kuritarvituse eest, kui laps viibib vanema(te), seadusliku hooldaja või seaduslike hooldajate või mõne teise lapse eest hoolitseva isiku hoole all.

Siinkohal on paslik meenutada käesoleva töö teoreetilises osas välja toodut, kus kinnise lasteasutuse teenuse üks nõuetest on kompetentsed töötajad. Kuigi selles osas võib välja tuua, et kinnisesse lasteasutusse paigutatud lapsed on valdavalt paremas keskkonnas võrreldes varasemaga, on ka siin arengukohti. Arvestades, et paljud lapsed ja noored, kes kinnise

lasteasutuse teenusele satuvad, on varasemalt oma tavapärasest keskkonnast kogunud vaimset, füüsilist ja seksuaalset vägivalda või hooletussejätmist, võib öelda, et kinnine lasteasutus pakub selles osas oluliselt paremaid tingimusi ja turvalisust. Tõdetakse, et varasemalt on ka töötajate suhtumised lastesse olnud erinevad, on lastele nähvatud karistuse eesmärgil mingeid asju, kuid viimasel ajal püütakse kaasata kõiki töötajaid taastava õiguse koolitustesse ning seeläbi ka kompetentsi tõsta, mis omakorda tagab laste mis tahes väärkohtlemise ennetamise.

MJ2: „Et nagu seda ma küll tunnetan nii, et algusaastatel oli rohkem seda meil siin, et kuskil mõni töötaja jälle torkas või noh,.../. See mentaliteet on nagu minu arvates kadunud... kõik räägivad sellest uute võimaluste andmise keeles ja ja see taastav õigus tuleb meil hästi tugevalt, et siis kõik see hingamine, töötajaid ka püütakse järele koolitada ja aidata, et ja sellega on hästi kõvasti, oleme tööd teinud.“

Taastava õiguse praktikad on üha enam kasutama hakatud ning vastavasisuline suund on võetud ka kriminaalpoliitikas (Kriminaalpoliitika põhialuste..., 2020). Taastava õiguse puhul on olulisel kohal kõiki süüteo menetluse osapooled ja siht on võetud teo heastamisele, mitte karistamisele. Seega nende praktikate kasutamine kinnises lasteasutuses on kindlasti oluline ja vajalik suund uute õigusrikkumiste ennetamisel ja nagu ka dokumendis välja on toodud, empaatiavõime arendamisel. Samas on taastava õiguse kasutamine alles antud asutuses algusjärgus, kus töötajaid koolitatakse. Tõdetakse, et lastevahelisi kiusamisjuhtumeid esineb, kuid nendega tegeletakse ja ei jäeta tähelepanuta.

Artikkel 24 - Igal lapsel on õigus võimalikult heale tervisele. Lapsel on õigus tervishoiuteenustele.

Artikkel 39 - Riigid rakendavad vajalikke abinõusid, et aidata kaasa mis tahes viisil hooletusse jäetud, ekspluateerimise, kuritarvitamise või piinamise ohvriks langenud lapse psühholoogilisele ja kehalisele paranemisele.

Selleks, et lapsele oleks tagatud tervishoiuteenused, broneerib meeskonna juht vastavate arstide juurde aegu ning lisaks viib ja toob lapse visiitidele määratud ajal ning räägib lapsega ka soovitud ja tulemustest, mis visiitide ajal selguvad. Personalis on olemas ka medõde, kes vajadusel lapse üle vaatab ja tegeleb enda pädevusse kuuluvate juhtumitega koha peal.

Artiklis 39 välja toodu puhul on oluline väärtus just info, mis lapse teenusele tulemisel varasemalt välja on selgitatud. Lapse suunamise aluseks on kohaliku omavalitsuse avaldus, mis

peab sisaldama igakülgset hinnangut lähtuvalt Lastekaitseseaduse (209) §28st. Kui seda infot ei ole, tegeletakse selle tuvastamisega koha peal. Lapsele, kes on väärkohtlemise ohvriks mis tahes viisil langenud, pakutakse sarnaselt meditsiiniteenustega võimalust käia vaimse tervise õe, psühholoogi ja psühhiaatri vastuvõtul. Murekohaks on siin just asutusse jõudev info lapse kohta. Operatiivne ja kiire tegutsemine saab aset leida kui asutuses on sellised teadmised lapse kohta olemas. Kui ei ole, tuleb neid otsida asutuses, kuid see on aeganõudev. Intervjueeritavad toovad välja, et see info ei ole alati kõikehõlmav.

MJ1: „Et....mm... teinekord on paljud olulised...mm...murekohad kajastamata...“

Võib ka öelda, et võrdluses lapse varasema keskkonnaga on olnud juhtumeid, kus laps ei taha koju minna, sest kinnises lasteasutuses on tal parem olla, kuna tagatud on turvalisus, lapse ümber töötab meeskond, kes lapsega arvestab ja erinevaid tegevusi tema jaoks pakuvad.

MJ1: „Aga olgem ausad, ega nendel lastel ei olegi siin ju halb olla, neil ongi hea. Ja kui...kui kodus on kehvasti kõik ja see laps ütleb ka, et esimene koht, kus ta tunneb ennast hästi ja turvaliselt, et temast siin hoolitakse, eksju“

Üldiselt öeldakse laste õiguste tagamise kohta, et asutuse kontseptsioon ja reeglid toetavad laste õiguste tagamist.

MJ2: „Noh, ma nagu usun, ja tahan uskuda, et see kontseptsioon, mis meil on, et see on koostatud vastavalt lapse õigustele.“

Võib öelda, et laste õiguste tagamiseks on käsitletud kinnises asutuses veel arenguruumi, eriti just laste kaasamise osas, mille toovad välja ka Aru ja Paron (2015), öeldes, et Eesti kontekstis on palju harjutamis- ja praktikaruumi just lapse vabale arvamuse väljendamisele. Oluline on, et muutuste vajalikkusest ollakse teadlikud ja nende suunas ka liigutakse. Asutusesisesed reeglid ja kokkulepped on tehtud samuti lähtuvalt laste õigustest ning üheks oluliseks sammuks on kindlasti ka suhtumise muutus, mis selles konkreetses asutuses aset on leidnud.

7.3 Koostöö kinnise lasteasutuse spetsialistide ja kohaliku omavalitsuse vahel

7.3.1 Koostöö

Antud alapeatüki koostöö osas palusin mõelda töötatud aastate lõikes koostööle kohaliku omavalitsuse lastekaitse töötajatega, et tajuda, kas muutusi on toimunud ja millises suunas. Intervjueeritavad näevad, et puudujääke selles osas on olnud varem ning on ka praegu, kuid öeldakse ka, et palju sõltub ikkagi konkreetsest omavalitsusest.

MJ1 : „Mm...Eks see on selline...suur murekoht läbi aastate olnud. /.../. Et noh, omaltpoolt me püüame teha tihedat koostööd, neid kaasata alati ja... ja koos mõelda...aga jah, väga seinast seina on see koostöö. Et see sõltub hästi palju sellest konkreetsest kovist ja sellest konkreetsest töötajast.“

Kõikide intervjueeritavate jutust jäi kõlama, et lastekaitseametnikud on väga üle koormatud ning üldine koostöö käib kinnise lasteasutuse meeskonnajuhtide initsiatiivil. Teisalt aga on ka häid näiteid, kus koostöö osas on lastekaitse töötaja väga tubli ja on ise küsinud, uurinud, ühendust võtnud ja muret tundnud.

MJ3: „Lastekaitse spetsialisti poolt tegelikult seda aktiivsust ei tule, et ..mm..niipalju kui meie siis ise kaasame ja meie ise kutsume kokku võrgustikke... ja noh, on ka muidugi mingisuguseid eredamaid näiteid, kes tõesti ise huvituvad ja tahavad ja küsivad, tunnevad muret.“

Üks intervjueeritav toob välja koostöös väga olulise murekoha, mis puudutab lapse teenusele suunamist ja dokumentide koostamist. Siinjuures on taaskord oluline meelde tuletada, et lapse heaolu hindamiseks on loodud vastav käsiraamat ja mudel heaolu hindamise kolmnurga näol, mida on võimalik kasutada, et kõik lapse eluvaldkondade murekohad kajastatud saaksid.

MJ1: „See mis ma tahan öelda on see, et need dokumendid, mis koostatakse lapse kohta, selleks, et ta sellele KLATile saaks, ei vasta ka alati reaalsusele. Mõnikord võib tajuda, et on forseeritud, noh, mingeid asju seal, eksju, et laps siia teenusele saaks. Viimasel ajal on ka, et...tuleb küll palju pabereid ja infot selle lapse kohta...aga ...Kui keegi sellele lapsele otsa ei ole vaadanud...selle siiasuunamise protsessi käigus või...seal viimasel ajal./.../ Aga kui see laps on lihtsalt paber, dokument...et siis ei ole need hinnagud ka alati adekvaatsed.“

Kuna juhtumikorralduse osas on seni initsiatiivi haaranud kinnise lasteasutuse meeskonna juhid, pole olnud lastekaitseametnikel ka võimalust ise ohje haarata, kuigi KLA-teenuse raames on ette näinud Sotsiaalkindlustusamet, et lastekaitsetöötaja on juhtumikorraldaja rollis.

MJ2: „Me teeme ise maru mugavaks selle. Et me ise ju ka ei kutsu teda ja ei ütle, et nii, lepime nüüd kokku, et sina oled juhtumi omanik ja sina siis kutsud kokku järgmise koosoleku ja protokollid ja nii./.../ Mina olen hakanud seda tegema ja ei ole ühtegi, kes ütleks, et misasja, mis mina. /.../ Kui sa oskuslikult annad selle neile teha, küll nad teevad.“

Kuid selles suunas, et juhtumikorraldust juhiks lastekaitseametnik, teevad kinnise lasteasutuse spetsialistid vastavaid samme, mille üheks heaks näiteks on lihtne omavaheline kommunikatsioon. Seega ei saa väita, et lastekaitseametnik ei taha seda rolli võtta vaid pigem on see välja kujunenud nii, et see roll on juba võetud kinnises asutuses.

7.3.2 Kinnise lasteasutuse ootused lastekaitsetöötajatele

Selles alapeatükis on välja toodud, millised on kinnise lasteasutuse meeskonnajuhtide ootused lastekaitseametnikele ja –spetsialistidele. See on käesoleva töö raames oluline, kuna ilmestab, mis intervjueeritavate hinnangul aitaksid lapse paremale toimetulekule kaasa.

Mitme intervjueeritava puhul on üheks ootuseks lastekaitsele poolne initsiatiiv positiivse suhte loomisel teenusele suunatud lapse ja tema perega, et arendada julgust ametniku poole pöördumiseks.

MJ3: „Peamine ootus ongi see, et, et nad leiaksid selle aja ja ressursi, et noortega suhelda. Et, et anda märku, et nad ei ilmu ainult siis pildile, kui, kui midagi juba väga pahasti vaid tõesti, et neil on ka positiivne pool ja nad ongi see tugi, kelle poole nad võivad pärast pöörduda. Võivadki, päriselt, minna sinna linnavalitsusse, sinna kabineti ukse taha ja koputada ja öelda, et mul nüüd on häda, et mul on midagi, on pahast või...või midagi, on vastupidi väga hästi, et, nad teaksid, et see inimene on päriselt nende jaoks olemas.“

Üks intervjueeritav tõi väga konkreetselt välja endapoolsed ootused positiivse suhte loomisele lapsega ja lastekaitseametniku juhtumioomaniku staatust, rõhutades eriti, et oleks ja säiliks huvi lapse tegeliku elu vastu ning see, et kogukonna tasandil muutuste loomisse võiks ametnik rohkem panustada. Lisaks tõi ta välja mitte vaid lastekaitsetöötajate, vaid ka nende juhtide tegevuse, mis ilmestab lastekaitsemaastiku kitsaskohti üleüldisemas plaanis.

MJ2: „No oleks ikkagi see ootuse et see lastekaitse spetsialist saab hea, hea ühtse hingamise selle noorega, et tal tekib mingi side selle noorega ja teiselt poolt ka normaalne side selle perega./.../ Teine ootus nagu, mille poole tahaks aktiivselt tööle hakata ja mis on hästi oluline, et ta oleks aktiivne suhtleja ja ise see...juhtumi omanikuna tunnetaks, et see paradigma muutus, mitte et saab aastaks kaelast ära ja kui tuleb see laps tagasi, et siis uus reageerimine on siis kui politsei pöördub. Et kuidagi see saaks muudetud...et kuidagi oleks nagu huvi selle noore elu ja selle pere käekäigu vastu. /.../. Või ka siis nende juhid oskaks töö kuidagi niimoodi korraldada, et see oleks oluline mingi maa tagant selle noore käekäigu kohta ülevaadet anda ja see kedagi ka päriselt huvitaks. /.../ Ja siis võib-olla on see ootus, et lastekaitsetöötajad oleks rohkem kaasatud selle uue kooli otsimisse. Et kui on vaja seda uut kooli nagu leida või siis olemasolevas koolis aidata mõelda, et kuidas neid..., et kuidas need suhteid parandada.“

Selleks, et Eestis muutuks lastekaitse maine positiivseks, on oluline suhelda lapse/noorega isiklikult ja näidata, et lastekaitse ei ole amet, mis tegeleb vaid laste kinnisesse asutusse paigutamise ja vanemate mõjutamisega. Intervjueeritavad toovad välja, et kui suhtlus on lapse ja lastekaitsetöötaja puhul tekkinud, on eelarvamused selle ameti suhtes ka kiired muutuma.

MJ2: „Sest väga tihti on ju nii, et keegi peab süüdi olema. Ja noore ja nende perede silmis on süüdi, miks ta sattus kinnisesse lasteasutusse, see nõme lastekaitsetöötaja. Aga, aga kui on, nagu need kohtumised meil ühised olnud ja lastekaitsetöötajatel ka ikkagi sellised professionaalsed sõnumid, siis saab üsna ruttu niimoodi murtud see...selline vaen, aga sealt samm edasi võiks olla ikkagi, et et siis saab soe, toetav suhe meil olema.“

Seega võib öelda, et üheks oluliseks ootuseks on positiivse suhte loomine lapse ja tema perega ning juhtumikorralduses initsiatiivi haaramine, mis on tegelikult ka Sotsiaalkindlustusameti poolt kirja pandud lastekaitseametniku roll ajal, mil laps viibib kinnise lasteasutuse teenusel.

7.4 Muutuste läbi viimine lapse tavapärasest keskkonnast lapse teenusel viibimise ajal

Muutuste läbi viimine lapse käitumises on vaid üks osa lapse toetamisest ja toimetulekust. KLA-teenuse lõppemise korral läheb noor enamasti tagasi oma tavapärasesse keskkonda. Sama oluline on muutusi läbi viia ka perekonnas ja kogukonnas, kuhu laps peale KLA-teenuse lõppu suundub. Järgnevalt on välja toodud intervjuude tulemused ja analüüs, jagades need kaheks: muutused perekonnas ja muutused keskkonnas.

7.4.1 Muutused perekonnas

Käesoleva töö teoreetilises osas on kirjeldatud, et üheks oluliseks osaks, mis tagab lapse toimetuleku ühiskonnas, on tema perekonna ja lähedaste toetamine ajal, mil laps viibib KLA-teenusel läbi erinevate programmide, teraapiate ja muude meetmete, mida osalt pakub uuritav asutus ise ja osaliselt oodatakse selles osas kohaliku omavalitsuse panust. Intervjueeritavad toovad välja, et kinnine lasteasutus aitab omaltpoolt olukorda parandada pakutava MDFT terapeutide teenusega, mis on pereteraapia vorm, kus tegeletakse nelja dimensiooniga, milleks on laps, vanem, pere ja pereväline dimensioon (Sotsiaalkindlustusamet, i.a.).

MJI: „Meil on täna endal ju ka asutuses MDFT terapeudid. Et see põhiprogramm kestab pool aastat.“

Kõik intervjueeritavad toovad välja, et kui koduses keskkonnas midagi ei muutu, on lapsel seda raskem hoida muutusi iseendas ja mitte tagasi langeda vanasse mustrisse. Tõdetakse, et probleemid on valdavalt seotud perekonna, kooli ja kogukonnaga, mis on lapse tavapäraseks keskkonnaks. Samas mõistetakse, et muutuste läbi viimine on keerukas ja ajamahukas protsess, aga on äärmiselt oluline, et ei piirduks vaid püüdega last muuta vaid muuta tuleb ka keskkonda, kus laps kasvab.

MJI: „Et jah...see, et laps siia teenusele tuleb, see ju iseenesest seda probleemi ei lahenda, sest et need mured...need ei ole ju selle ühe lapsega seotud. Need on ju enamasti seotud selle lapse perekonna või kogukonna või kooliga....kui väljaspool seda...meie asutust mingit muutust ei toimu siis...“

Lapse saatmine kodukülastusele on üks meetod, kuidas tagada, et laps ei oleks pidevalt kinnises asutuses, puutuks kokku tavapärase keskkonnaga ning suhtleks perekonna ja lähedastega.

Kodukülastuste kokkulepped tehakse koostöös võrgustikuga ning selle kohta väljastatakse igal korral ka dokument, et laps koju suundub.

Üldine suund on võetud sellele, et laps käiks võimalikult palju kodukülastustel, et näha neid muutusi, mis ühest küljest KLA-teenusel lapses tekivad ja teisest küljest ka raskusi, mis perekonnal sel ajal esinevad. Siinkohal toodi välja, et meeskonna juhi ja lapse vanemate vaheline suhtlus võib toimuda ka sel ajal kui laps kodukülastusel on. Näiteks on praktika see, et kodukülastusel viibiva lapse vanemale helistatakse õhtuti koju (mitte meeskonna juhi poolt vaid asutuse teiste töötajate poolt) ning uuritakse, kas laps on kodus ja kas kõik on korras. Probleemide esinemise korral teavitatakse sellest koheselt ka meeskonna juhti, kes omakorda teavitab kodukülastuste õnnestumisest või mitteõnnestumisest ka võrgustikku ja suhtleb vanematega esinenud probleemide osas, andes ka omapoolseid selgitusi, nõuandeid ja püüdes vanemat muutuste osas jõustada. Seda peetakse oluliseks just seetõttu, et kitsaskohtade välja tulemine aitab kaardistada vajalikke muutusi.

MJ3: „Mis on minu meelest väga õige, et laps peab saama võimalikult palju kodus käia, sest tegelikult kõik kodukülastused näitavad ära need kitsaskohad.“

KLAT tegeleb lapsega ning sama oluline on tegeleda koduga, mis on peamiselt kohaliku omavalitsuse töö. Selleks, et probleemkohti oleks võimalikult hea jälgida ja võrgustiku osapooltele ka teada, tehakse koostööd kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajatega. Kinnise lasteasutuse meeskondade juhid suhtlevad selleks lastekaitsetöötajatega, jagades infot, mille on saanud lapselt või perekonnalt. Lisaks tehakse koostööd selles osas, et lapse kodukülastuse ajal oleks tagatud ka kontroll, kuidas lapsel kodukülastus sujub.

MJ1: „Kodukülastused peavad olema regulaarsed... kui selleks on vähegi võimalust, et kui on vähegi last kuhugile saata. Ja need alati koviga räägitakse üle ja meie küll alati seda soovitus anname, seda koostööd teeme, et kas lastekaitse, et kas ta...võiks teha selle aja sees koduvisiite. Et seda soovitus me oleme jah hästi nagu andnud, et...mm...ja kasutanud ka seda, eksju, aga see on tõesti meiepoolne initsiatiiv ja meiepoolne soovitus olnud, et kui laps on pikemalt kodus, et ta käiks siis lastekaitse vastuvõtul või lastekaitse käiks kodus.“

Samas tõdetakse, et kuna ametnike tööaeg on valdavalt nädala sees, on lastekaitse külastused koju ja lapse vastu võtmine nädalavahetustel võimatu. Selles osas on intervjuueeritavad ühel nõul,

et see on olnud probleemkohaks. Samas öeldakse, et koolivaheaegadel selline lähenemine töötab ja nii on ülevaade lapse toimetulekust nii lastekaitsetöötajal kui kinnisel lasteasutusel.

MJ1: „Seal on nagu see aga, et lastekaitse tööaeg on nädala sees, eksju. Aga kui on suvevaheaeg või vaheaeg, et siis ikkagi õnnestub see.“

Lisaks tuuakse mitmel korral esile positiivne koostöö kohaliku politseiga, kes on pakkunud omapoolset abi, et lapse heaolu koduses keskkonnas kontrollida. Tuuakse ka välja, et politsei ei käi tegemas kontrollvisiite vaid pigem teada andmas, et ta on olemas, lapsele on tema näol olemas tugi, et laps ei ole üks ja et politsei poole võib julgelt pöörduda kui on vaja.

MJ3: „Noorsoopolitsei on võtnud ja ka mitte sellepärast, et ma lähen, kontrollin, panen puhuma vaid lihtsalt astun läbi ja ütlen tere. Praegu on --- vallas on --- nimeline noorsoo...piirkondlik politsei nüüd vist, et tema on hästi toetav ja tore.“

Seega võib öelda, et koostöö erinevate institutsioonidega on oluline, et tagada lapse turvalisus, heaolu ja toimetulek tavapärasel keskkonnas.

Kohaliku omavalitsuse lastekaitseametniku ja kinnise lasteasutuse teenusel viibiva lapse omavaheline suhtlus on vajalik, et planeerida teenuselt väljumist ja edasisi meetmeid, et toetada lapse hariduslikku ja arengulist perspektiivi. Lisaks on lastekaitsetöötaja isiklik suhtlus lapsega kinnise lasteasutuse teenusel viibimisel vajalik, et hinnata lapse olukorda antud asutuses. Selleks on kinnise lasteasutuse teenuse kvaliteedijuhis (i.a) ette näinud, et vähemalt kahel korral aastas tuleb kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajal asutuses last külastada.

MJ1: „Jällegi sõltub, aga...mm.../.../, me kaardistasime ja tuli välja, et pigem ikkagi on seda siinkäimist vähe. Et on üksikuid erandeid, kes on tublid ja küsivad kuidas läheb ja tunnevad ise muret, aga jah, pigem on seda ikkagi vähe. Et kõik dokumendid mis me koostame, kõik lähevad ju võrgustikule välja ja siis on ta (lastekaitse) justkui infoväljas kogu aeg ja teab, mis toimub ja võibolla ka seetõttu ei pea vajalikuks üle küsida.“

Korduvalt tuuakse välja, et lastekaitseametniku suhtlus lapsega leiab peamiselt aset võrgustikukohtumiste raames, kuhu on laps ja tema vanem/hooldaja/eestkostja kaasatud. Uurides, kui palju lastekaitsetöötaja ise lapsega ühendust võtab või avaldab soovi lapsega kohtuda ja rääkida, selgub, et tegelikult sellist praktikat pigem ei ole.

MJ2: „Päriselt, käsi südamel....ma võin öelda, et kõikide nende aastate jooksul ei ole minul sellist olukorda olnud, et lastekaitse helistab ja küsib, et kuule, kuna ma võiksin tulla, tahaksin vestelda, et kuidas tal (lapsel) läheb ja... tõesti ei ole olnud. See on nukker. /.../ Et viimasel ajal ma ise aina rohkem olen, et kuna sa (lastekaitsetöötaja) saad tulla ja...et teeme niimoodi, et sa nüüd tuled ja...ja siis vaadatakse oma kalendrit, et kuna ma (lastekaitsetöötaja) saan tulla.“

Samas tõdevad intervjuueeritavad, et neil ei ole ülevaadet selle kohta, mida kohaliku omavalitsuse lastekaitse saab peres ära teha või milliseid meetmeid on võimalik pakkuda. Osatakse välja tuua küll mõnda üksikut teenust nagu programm Imelised Aastad, mida lapsevanematele pakutakse, kuid pigem hindavad intervjuueeritavad ka ise, et kohaliku omavalitsuse meetmed jäävad nende pädevusest välja.

MJ3: „Minul ei ole muidugi ka sellist teadmist, millised need täpsed tööriistad on, et mida nad saaksid kasutada pere nõustamisel, jõustamisel.“

Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030 (Kriminaalpoliitika põhialuste..., 2020) näeb ette, et suund on võetud ennetustegevusele, mis tähendab, et sotsiaal- ja haridussüsteem peaksid abivajajat märkama enne kui ta on sattunud seadusega pahuksisse. Sotsiaalsüsteemi nõrkus on välja toodud ka Heaolu arengukavas 2023-2030 (Sotsiaalministeerium, 2021), kus öeldakse, et pragune lastekaitsekorraldus ei taga piisavat ennetustegevust, et märgata ja aidata abivajavat last.

Intervjuueeritavad toovad selle ka mitmel korral välja, et lastekaitse on üleüldiselt väga ülekoormatud ning seetõttu on ka kvaliteet kannatanud.

MJ2: „Kohaliku omavalitsuse tasand seal, /.../,et lastekaitsetöö nagu sinna järgi jõuaks või samale levelile nii-öelda, et sinna mulle tundub, on pikk maa minna ja noh, üldse mitte sellepärast, et nad ei taha või mõtlevad teistmoodi, vaid kuidas nende töökorraldus on ja tundub, et nad on meeletult ülekoormatud.“

Seega võib öelda, et muutuste läbi viimine koduses keskkonnas on intervjuueeritavate arvates mõistetavalt vajalik, kuid puuduvad vastavad teadmised, mida saab kohalik omavalitsus selles osas pakkuda ja teha. Välja tuuakse kohaliku politsei olulist rolli ja riigi üldist poliitikat, mis hetkel on lastekaitsetöötajad üle koormanud ja vajaliku toe pakkumine seetõttu kannatab kvaliteedi poolest.

7.4.2 Muutused keskkonnas

Lisaks perekonnale on oluline kaasata ka teisi liikmeid lapse tavapärasest keskkonnast nagu kool ja kogukond. Ka seal võib olla vajalik muudatuste läbi viimine ja abi pakkumine. Selleks, et lapse naasmine kooli ja kogukonda oleks võimalikult palju toetatud, hirmud maandatud ja selgitustöö tehtud. Sellekohase soovitusena on kohalikule omavalitsusele lapse KLA-teenusel viibimise ajaks andnud ka Sotsiaalkindlustusamet (i.a), kirjutades, et enne lapse naasmist tavapärasesse keskkonda on vajalik kaardistada ja lahendada esinevad konfliktid. Samas tõdetakse, et võrgustikku kaasamine ei ole alati lihtne ja oodata, et varasemalt seadusega pahuksisse läinud last avasüli tagasi oodatakse, on ennatlik.

MJ1: „Kui on ikkagi algusest peale teada, et see laps läheb sinnasamasse kooli, et meil on olnud võrgustikke, kus klassijuhataja kes selle lapsega jätkab või eripedagoog, on algusest peale võrgustikku kaasatud. Noh, sageli see nii roosiline ei ole, et... seal koolis alati ei oodata seda last tagasi.“

Vajadusel nõustatakse ka väljaspool asutust õpetajaid ja spetsialiste, et toetada tavapärasesse keskkonda naasmist ja jagada kogemusi, kuidas toime tulla.

MJ1: „Et me oleme hästi võtnud selle suuna, et me jõustame, nõustame neid koole, kuhu lapsed lähevad. Meil käivad õpetajad ka koha peal nõustamas sealseid töötajaid.“

Teisalt on probleemiks ka eelarvamused ja stigmad lapse suhtes. Selles osas on Sotsiaalkindlustusamet võtnud suuna taastavale õigusele ja selle praktikatele, kuid nagu öeldud, on see alles algusjärgus ning konkreetseid tulemusi on raske prognoosida. Taastava õiguse positiivseid külgi näevad intervjuueeritavad kui tööd kogu võrgustikuga ja eelkõige just kogukonna murede käsitlemise vahendina.

MJ2: „Väga hea, mis on nüüd tulnud... taastava õiguse pilootprojekt,.../aga see on midagi, mis mulle tundub, et on hästi hea asi, et täpselt ongi, et kui meil on praegu laps välja minemas, tal on probleemid seal kodus, kogukonnas, uue kooliga, /.../, siis saabki kool rääkida oma hirmudest, mõtetest, tunnetest ja saavad nad koos selle lapsega ka kokku.“

Intervjuueeritavad soovivad välja, et tegelikult kui tahta, saab kogukonnas muutusi läbi viia. Positiivse näitena tõi üks intervjuueeritav juhtumi, kus lapse puhul leiti seni võrgustikuväline isik

kogukonnas, kes oli lapsele toeks ja aitas eelarvamusi lapse naasmise kohta kummutada. Konkreetse juhtumi puhul oli määrava tähtsusega optimism ja positiivne suhtumine tulevikku.

MJ2: „Ma võin ühe näite jälle tuua, /.../, rääkisime, et kes tema (lapse) võrgustikus on ja mis see suur võrgustik üldse on, /.../, et ma küsisin, et kas sa tahaksid kedagi ise ka, et noh, on sul tunne, et kes siin veel olla võiks, /.../, siis ta pakkus täiesti kohalikku noorsootöötajat, x nime, kellest mitte keegi seni polnud rääkinud. Ja noh, otsisin ta üles, ja kaasasime võrgustikku, ja ta praeguseks on nii vinge inimene seal võrgustikus ja nii oluline ja on aidanud nagu murda seda negatiivset fooni ka selle lastekaitse poole pealt, kes püüdis meile selgeks teha, et sinnasamasse kooli mitte keegi teda ei oota ja mitte keegi teda ei taha ja kõik on ta vastu ja...siis see noorsootöötaja, /.../, ütles, et no päris nii see tegelikult ei ole, et jaa, on need, kes on vastu, aga päris paljud ikkagi annaksid võimaluse. Et hoopis teine jutt tuli sealt, ehk et mõnikord jäävad need hoiakud kinni ühte konkreetsesse inimesse, keda sa siis usud.“

See on positiivne näide olukorrast, kus ressursse tuleb kaaluda ja otsida ka kohtadest, kus seda seni tehtud ei ole. Lisaks on oluline roll suhtumisel, mis võetakse. Leian, et see konkreetne näide illustreerib ka lapse parimate huvide arvestamist, kus laps saab kaasa rääkida enda elu puudutavates küsimustes. Siin näites on laps enda elu ekspert, teades, kes on talle olulised ja kes teda toetada oskavad. Selleks, et need ressursid leida, ei pea alati otsima spetsialiste ja teenuseid. Lähtudes lapse parimatest huvidest ja lapse õigustest, peaks selline praktika aga olema elementaarne ning see ei tohiks olla erandlik positiivne näide, vaid lapse arvamuse ja huvide uurimine peaks toimuma sellistes etappides igas juhtumis.

Lisaks illustreerib see näide hästi, et millised raskused on noore tavapärase keskkonnaga suhtlemisel. Raskustena võib siinkohal välja tuua kogukonna ja selle liikmete suhtumise lapsesse ja võimalikesse muutustesse. Näitest kõlab läbi ka teadmatus, mis suhtumine ja kellel valitseb, mis omakorda annab jälle kinnitust asjaolule, et tuleb üles leida need positiivsed ressursid, kes noort on valmis tema teekonnal toetama. Ning siinkohal on oluline roll kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajal, kes tunneb oma piirkonda ja saab aidata pingete maandamisele kaasa ja seeläbi ka lapse naasmisele samasse kogukonda. Kogukonnas pingete maandamist ja selgitustöö tegemist oodatakse meeskonnajuhtide poolt väga.

MJ3: „Et see muutus nagu lastekaitse töötajale jah, et kui on nagu suusad risti kogukonnas läinud ja laps sinna tagasi on tulemas, et mida ja kuidas seal kogukonnas

muuta või kellega töötada, aidata kaasata võrgustikku, et need ohukohad saaks kuidagi, need pinged maandatud.“

Seega võib käesolevat peatükki analüüsisides öelda, et muutuste läbi viimine on esiteks vajalik ja teiseks võimalik. Siinkohal on märkimisväärne roll kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajatel positiivse, toetava ja jõustava suhte loomisel lapse ja tema perekonnaga ning olla seeläbi sillaks teenuselt naasva noore ja kogukonna ning kooli vahel. Lisaks on Sotsiaalkindlustusameti poolt pakutava taastava õiguse aruteluringid loodetavasti tulevikus toetamas kõiki noort puudutavaid eluvaldkondi, sealhulgas kooli ja kogukonda hirmude ja eelarvamuste leevendamises, et muutused oleksid võimalikud ning neid ka läbi viidaks.

8 KOKKUVÕTE

Delinkventselt käituvate laste ja noorte mõjutamiseks on 2018. aastal loodud kinnise lasteasutuse teenus. Kinnisesse lasteasutusse saab lapse suunata kohtuotsuse alusel kuni üheks aastaks. Selleks, et õigusrikkumistega tegelenud noor leiaks elus uued sihid, on vajalik perekonna, kooli ja kogukonna toetus.

Käesoleva töö eesmärgiks oli teada saada kuidas näevad kinnise lasteasutuse spetsialistid koostööd kohalike omavalitsustega lapse teenusel viibimise ajal ning mis aitaks kaasa noore paremale toimetulekule ühiskonnas.

Sellest tulenevalt oli püstitatud kolm uurimisküsimust:

- 1) Kuidas on tagatud kinnises lasteasutuses laste õigused ja heaolu?
- 2) Milline on koostöö kinnise lasteasutuse ja kohaliku omavalitsuse vahel?
- 3) Milliseid muutusi on vaja läbi viia, et lapse toimetulekut ühiskonnas toetada?

Selgus, et kinnise lasteasutuse teenuse tulekuga 2018. aastal on toimunud muutused laste ja noorte jaoks positiivsetes suundades. Lapsesõbraliku menetluse põhimõte on jõudnud ka kinnisesse lasteasutusse, kus laste õigusi püütakse igati tagada, kuid analüüsis selgub, et lapse arvamuse küsimise ja sellega arvestamise osas on veel kitsaskohti, mida käesoleva töö autor soovib ka rohkem kasutada.

Toodi välja taastava õiguse pilootprojekt, kus lisaks lapsele ja lapse perekonnale on kaasa rääkimise võimalus ka kohalikul koolil ja kogukonnal, et kummutada eelarvamusi ja muuta stigmasid, et noore tee tagasi kogukonda oleks lihtsam ning rohkem toetatud. Paraku on see alles töötajate koolitamise järgus ning tulemustest on vara rääkida. Küll aga võib öelda, et see tundub olevat hea vahend kogukonna ja kooli kaasamisel lapse naasmisel.

Uurides spetsialistide kogemusi, leidsin, et muutuste läbi viimisel noore tavapärasel keskkonnas tehakse mitmekülgset koostööd võrgustiku liikmete vahel, kaasatakse perekonda, kooli ja kogukonda. Spetsialistid tõid välja, et muutused võtavad aega ja nende rakendamiseks on mõistlik tegelema hakata varakult. Kuigi uuritavad ei osanud otseselt öelda, millised on need konkreetsed meetmed, mida saab kasutada kohaliku omavalitsuse tasandil, teadsid nad siiski välja tuua, et vajadus muutuste järele on ning on olemas ka teadmine, et neid muutusi saab läbi viia.

Eriti olulisel kohal on just muutuste läbi viimine perekonna tasandil, kuna lapse saatmine peale KLA-teenuse lõppu samadesse oludesse ei ole kindlasti see, mis noore toimetulekut toetaks ning pigem seeläbi kaotab ta kiiresti uued omandatud oskused. Muutuste läbi viimine perekonnas eeldab siiski kohaliku omavalitsuse kaasatust ning abimeetmeid, mis algavad positiivse suhte loomisest lapse, perekonna ja lastekaitsetöötaja vahel.

Koostöö kohaliku omavalitsuse ja käsitletud kinnise lasteasutuse vahel sisaldab võrgustikukohtumisi ja ühiseid planeerimisi, kuid käsitletud asutuse spetsialistide poolt oodatakse, et lastekaitsetöötaja haaraks juhtumikorralduses aktiivselt initsiatiivi ja korraldaks võrgustikutööd. Üheks oluliseks leiuks oli, et lastekaitsetöötaja ei suhtle lapsega piisavalt, ehk suhtlus toimub pigem väga ametlikul tasandil võrgustikukohtumiste raames, kuigi ootused ja ka soovitusel on, et lastekaitsetöötaja arendaks positiivset suhet ka lapse ja tema perega, mis soodustaksid nii laste õiguste tagamist laste kaasamise osas, aga ka muutuste toimumist ning seeläbi aitaksid lastel ja noortel edukamalt ning paremini toime tulla peale KLA-teenuselt lahkumist.

Leian käesoleva töö valguse, et lapse ümber töötavate spetsialistide omavaheline avatud kommunikatsioon ootuste osas aitaks kaasa efektiivsemale tööle. Nagu ka välja toodi, ei panda ootuste välja rääkimisi pahaks, seega on oluline nendest omavahel rääkida. Soovitan seda võimalust kasutada.

Tuginedes käesoleva töö teoreetilisele ja metoodilisele osale võib öelda, et Eesti lastekaitsemaastik vajab juurde ametikohti ja abikäsi, kuna lastekaitsetöötajate ülekoormus kahjustab pakutavate teenuste kvaliteeti ning mis kõige olulisem – ei suudeta tagada piisavat toetust lastele, noortele ja perekondadele, kes seda vajavad. Seega võib öelda vaadates riigi suundasid ja kinnise lasteasutuse spetsialistide vastuseid, et vajalik ei ole mitte muutus lastekaitsetöötaja isiklikus tegevuses või selle ümberkoordineerimises, vaid muutus on vaja läbi viia kogu valdkonnas. Selleks, et lastekaitse amet oleks alaealiste õigusrikkujate poolt tajutud sellisena, nagu see mõeldud on – toetava, jõustava ja abistavana, et lapsed ja vanemad julgeksid ka ise spetsialistide poole pöörduda.

Leian, et käesolevat teemat on vajalik uurida ka kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajate kogemusi analüüsides. Lisaks on oluline uurida ka spetsiifilisemalt laste õiguste tagamist kinnises lasteasutuses.

KASUTATUD ALLIKAD:

Aaben, L., Salla, J., Markina, A. (2018). *Tõsiste käitumisprobleemidega lastele suunatud teenuste analüüs*. Uuringu aruanne. Tallinn: Poliitikauuringute keskus Praxis.

Aaben, L., Tammik, M., Kallavus, K. (2017). *Mitmedimensioonilise pereteraapia tõhususe uuring*. Uuringu aruanne. Tallinn: Poliitikauuringute keskus Praxis. Kasutatud 25.04.2022. https://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2016/05/MDFT-raport_PRAXIS_aprill-2017.pdf

Anniste, K., Biin, H., Osila, L., Koppel, K. ja Aaben, L. (2018). *Lapse õiguste ja vanemluse uuring 2018*. Uuringu aruanne. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Aru, A. (2010). Erikool – kas kasvatav või karistav asutus? *Märka last, 2010(kevad)*. 10-12. https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/old/File/M_rka_Last_kevad_2010_erikoolid.pdf

Aru, A., Paron, K. (2015). Lapse parimad huvid. *Juridica, 2015(6)*, 375-386. https://www.juridica.ee/article_full.php?uri=2015_6_lapse_parimad_huvid&pdf=1

Azeredo, A., Moreira, D., Figueiredo, P., Barbosa, F. (2019). Delinquent Behavior: Systematic Review of Genetic and Environmental Risk Factors. *Clinical Child and Family Psychology, 22(1)*, 502-526. doi:10.1007/s10567-019-00298-w

Comfort, M. (2019). Development and Next Steps in Theorizing the Secondary Prisonization of Families. Hutton, Moran (toim), *The Palgrave Handbook of Prison and the Family* (65-79). Switzerland: Springer Nature Switzerland AG.

Connor, D. F. (2004). *Agression and Antisocial Behavior in Children and Adolescents: Research and Treatment*. New York: The Guilford Press.

Coughlin, C., Vuchinich, S. (1996). Family Experience in Preadolescence and the Development of Male Delinquency. *Marriage and family, 58(2)*, 491-501. doi:[10.2307/353512](https://doi.org/10.2307/353512)

Edovald, T. (2005). *Ülevaade alaealiste kuritegevusest ja vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas*. Kasutatud 14.04.2022. https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ulevaade_alaea

[liste kuritegevuse vahendamise strateegiatest ja programmidest maailmas. t. edovald. 2005.pdf](#)

European Convention on Human Rights. (1971). *European Court of Human Rights*. Kasutatud 18.04.2022. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

Farrington, P. D. (1981). *Cambridge Study in Delinquent Development (Great Britain), 1961-1981*. Kasutatud 18.04.2022. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/103946NCJRS.pdf>

Gornischeff, K., Linnas, E. (i.a). *Innovatsioon seisneb koostöös – kinnise lasteasutuse jätkutoe pilootprojekti kogemus*. Kasutatud 20.04.2022. https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Ohvriabi/innovatsioon_seisneb_koostooos_klat.pdf

Heido, R., Inglis A-M., Kalvik, Ü., Korp, E., Laos, S., Matsar, L., Nurmela, E., Otter-Üprus, F., Pedosk, V., Pill, E., Popova, A., Pukk, L., Soonest, R., Veia, V. (2002). *Ohvriabi käsiraamat* (49-52). Tallinn: Mansfield.

Johnson, B., Svensson, R. (2022). *Does it matter in what family constellations adolescents live? Reconsidering the relationship between family structure and delinquent behaviour*. PloS ONE 17(4). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0265964>

Kalda, A. *Asenduskodus kasvamine kui hälbekäitumist mõjutav tegur*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Karistusõiguse osakond. Kasutatud 18.04.2022. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/61185/kalda_ma_2018.pdf

Kalmet, T. (2017). Muudatused alaealiste õigusrikkujate kohtlemise süsteemis toetavad noore abivajajaga tõhusamat tegelemist. *Justiitsministeeriumi kodulehekülg*. Kasutatud 14.04.2022. <https://www.just.ee/uudised/muudatused-alaeliste-oigusrikkujate-kohtlemise-susteemis-toetavad-noore-abivajajaga>

Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2005). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. Tartu Ülikool. Kasutatud 18.04.2022 <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Kinnise lasteasutuse teenuse kvaliteedijuhis. (i.a). Sotsiaalkindlustusamet. Kasutatud 20.04.2022 https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Sotsiaalteenused/Kvaliteet/kinnise_lasteasutuse_teenuse_kvaliteedijuhis.pdf

Klaas, E. (2015). Tapa erikoolist sai Maarjamaa Hariduskolleegiumi Valgejõe õppekeskus. *Virumaa teataja*, 4. september. Kasutatud 20.04.2022
<https://virumaateataja.postimees.ee/3316225/tapa-erikoolist-sai-maarjamaa-hariduskolleegiumi-valgejoe-keskus>

Kraav, I., Kõiv, K. (2001). *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis* (101-104). Tartu: OÜ Vali Press.

Kriminaalpoliitika kodulehekülg. (i.a). *Kuritegevus Eestis*. Kasutatud 14.04.2022.
<https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/statistika-ja-uuringud/kuritegevus-eestis>

Kriminaalpoliitika kodulehekülg. (i.a). *Kuritegevuse statistika*. Vangistus. Kasutatud 14.04.2022. <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevuse-statistika/vangistus.html>

Kriminaalpoliitika kodulehekülg. (i.a). *Perevägivald ja ahistamine*. Kuritegevus Eestis 2021. Kasutatud 18.04.2022.
https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2021/perevagivald_ja_ahistamine_page.html

Kriminaalpoliitika põhialuste aastani 2030 heakskiitmine. (2020) *Riigi teataja III*. Kasutatud 01.05.2022 <https://www.riigiteataja.ee/akt/313112020006>

Kõiv, K. (2006). Noorukite antisotsiaalne käitumine: erinevad mustrid ja tendentsid Eestis. H. Haljasorg (Toim.), *Piiril* (22-32). Tallinn: Maarjamaa Konvent.

Kõrgesaar, J. (2020). *Sissejuhatus hariduslike erivajaduste käsitlusse*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.

Lapse Õiguste Komitee. (2013). *Üldkommentaar nr.14 (2013) lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisel (artikkel 3 par. 1)*. Kasutatud 14.04.2022.
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_headolu/uldkommentaar_nr_14.pdf

Lapse Õiguste Konventsioon. (1991). *Riigi teataja II*. Kasutatud 14.04.2022.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

Lastekaitseadus. (2019). *Riigi teataja I*. Kasutatud 14.04.2022.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/112122018049>

Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. (2011). *Juhendmaterjal perevägivalda vähendamiseks ja ennetamiseks*. Tallinn: Justiitsministeerium. Kasutatud 21.04.2022.
https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/perevagivalda_juhis_kovidele_veebi.pdf

Maarjamaa Hariduskolleeegiumi kodulehekülj. (2020). *Meie koolist. Tugisüsteem*. Kasutatud 14.04.2022. <https://www.mhk.edu.ee/et/tugiteenus/opilaskodu>

Maarjamaa Hariduskolleeegiumi kodulehekülj. (2022). Kasutatud 08.03.2022.
<https://mhk.edu.ee/>

Maarjamaa Hariduskolleeegiumi põhimäärus. (2018). *Riigi teataja I*. Kasutatud 08.03.2022.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/120022018038?leiaKehtiv>

Matson, D, Peedumäe, T. (2019). *Põhikooli haridustöötajate ootused käitumise tugikava juhendmaterjalile*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Eripedagoogika ja logopeedia õppekava.

Moffit, T. E., (1993). Adolescents-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674-701. Kasutatud 20.04.2022.
http://users.soc.umn.edu/~uggen/Moffitt_PR_93.pdf

Moitra, T., Mukherjee, I. (2010). Does Parenting behaviour impacts delinquency? A comparative study of delinquents and non-delinquents. *International Journal of Criminal Justice Science*, 5(2), 274-285.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.676.4229&rep=rep1&type=pdf>

Pagelow, M. D. (1984). *Family Violence*. New York: Greenwood Publishing Group.

Piho, K. (2020). *Kinnisesse lasteasutusse paigutamine*. Kohtupraktika analüüs. Kasutatud 02.03.2022 https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/analyyis/Kinnine_lasteasutus.pdf

Pritzl, K., Milavetz, Z., Cuthrell, H., Muentner, L., & Poehlmann-Tynan, J. (2022). Young children's contact with their parents in jail and child behavior problems. *Journal of Offender Rehabilitation*, 61(2), 88-105. <https://doi.org/10.1080/10509674.2021.2018381>

Prokuratuuri kodulehekülj. (2018). *Kuriteo toime pannud alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses*. Kasutatud 20.04.2022.

<https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/Kuriteo%20toime%20pannud%20alaealiste%20erikohtlemine%20kriminaalmenetluses.pdf>

Pärn, M. (2018). *Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine*. Prokuratuuri aastaraamat 2018. Kasutatud 20.04.2022. <https://www.prokuratuur.ee/et/alaealiste-oigusrikkujate-erikohtlemine>

Rao, V. Reeta. (2021). Effect of Peer Influence on Juvenile Delinquency. *Journal of Humanities and Social Sciences*, 11(2), 148-152. doi: 10.5958/2321-5828.2020.00026.1.

Rubin, H. J. ja Rubin, I. S. (2012). *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Salusoo, M. (2021). Kinnise lasteasutuse teenusele suunatud noorte toetamine mitteformaalse õppega. *Sotsiaaltöö*, (4), 65-72.

Schader, M. (i.a). *Risk Factors for Delinquency: An Overview*. U.S Department of Justice. Kasutatud 20.04.2022.

<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.209.302&rep=rep1&type=pdf>

Sempelson, N. (2011). *Kuriteo toime pannud alaealiste mõjutamise efektiivsus Pärnumaa näitel (2006-2010)*. Magistritöö. Sisekaitseakadeemia. Sisejulgeoleku instituut. Kasutatud 14.04.2022.

https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/118/2011_Sempelson%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sotsiaalhoolekande seadus (2018). *Riigi teataja I*. Kasutatud 02.03.2022

<https://www.riigiteataja.ee/akt/128122017066>

Sotsiaalkindlustusamet. (2017). *Lapse heaolu hindamise käsiraamat*. Kasutatud 08.03.2022.

https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf

Sotsiaalkindlustusameti kodulehekülj. (i.a). *Kinnise lasteasutuse teenus*. Kasutatud 02.03.2022.

<https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-pered/lastekaitse/kinnise-lasteasutuse-teenus>

Sotsiaalkindlustusameti kodulehekülj. (i.a). *Nõustamisteenused kohalikele omavalitsustele ja partneritele*. Kasutatud 18.04.2022. <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-ja-pere/lastekaitse/noustamisteenus-kohalikele-omavalitsustele-ja-partneritele>

Sotsiaalministeerium. (2021). *Heaolu arengukava 2023-2030. Koostamise ettepanek*. Kasutatud 01.05.2022. <https://www.sm.ee/et/heaolu-arengukava-2023-2030>

Sotsiaalministeeriumi kodulehekülj. (2019). *Lapse õigused ja heaolu*. Kasutatud 14.04.2022. <https://www.sm.ee/et/lapse-oigused-ja-heaolu-0>

Taastava õiguse põhimõttel konfliktide vahendamine. (i.a). Kasutatud 20.04.2022. <https://media.voog.com/0000/0043/9719/files/2020-03-11%2019-40%20Taastava%20%C3%B5iguse%20p%C3%B5him%C3%B5ttel%20konfliktide%20vahendamine.pdf>

Tarkvanem kodulehekülj. (2015). *Erinevad kasvatusstiilid*. Kasutatud 20.04.2022. <https://tarkvanem.ee/kasvatamine-artiklid/erinevad-kasvatusstiilid/>

Terviseinfo kodulehekülj. (2015). *Riski- ja kaitsetegurid*. Kasutatud 18.04.2022. <https://www.terviseinfo.ee/et/tervise-edendamine/koolis/olulised-abimaterjalid/uimastiennetus/uimastiennetusjuhend/sissejuhatus/riski-ja-kaitsetegurid>

Vanglateenistuse kodulehekülj. (2022). *Vangide arv ja jaotus*. Kasutatud 14.04.2022. <https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/uudised-ja-arvud>

YIT kodulehekülj. (2015). *Maarjamaa Hariduskolleeium*. Kasutatud 20.04.2022. <https://www.yit.ee/ettevottest/yit-referentsid/maarjamaa-hariduskolleeium>

LISAD

Lisa 1

Bakalaureusetöö Intervjuukava

Sissejuhatav osa:

- Kui pikalt olete te töötanud siin asutuses ja kui pikalt antud ametis?

1. Lapse õigused ja heaolu

- Mis on asutuse eesmärk lapsega tegelemisel?
- Kuidas rahuldab KLA-teenus laste vajadusi?
- Kuidas on tagatud lapse õigused?
- Kuidas suudetakse tagada, et iga lapse parimad huvid on kaitstud?
- Lapse arengu üks olulisi osasid on pere- ja perevälised suhted. Kuidas on tagatud suhtlus tavapärase keskkonnaga, kuhu laps peale teenuse lõppu tagasi pöördub? (Kas see on piisav)

2. Omavaheline koostöö

- Milliseid murekohti näete lapse tavapärasesse keskkonda saatmisel?
- Milliseid kitsaskohti te näete KOV-i tegevuses kui laps viibib KLATil?
- Kui tihti KOV-i spetsialist ise ühendust võtab, et lapsega suhelda/kokku saada?
- Millised ootused on teil lastekaitsetöötajale, kes lapsega tegeleb KOV-is?

3. Milliseid muutusi saab lapse tavapärasest keskkonnast läbi viia ajal mil laps viibib KLA teenusel?

- Arusaadav on see, et muutusi tuleb läbi viia ka koduses keskkonnas. Millised need muutused on?
- Kui laps läheb kodukülastusele, siis kuidas seda toetab kohalik omavalitsus?
- Kui agaralt teie hinnangul teeb KOV lapse teenusel viibimise ajal lapse koduga tööd?

- Kas ja mil määral tehakse koostööd lapse kooliga endise ja tulevase kooliga? (Miks on see oluline)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Veronica Kongi, (28.05.1989)

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Koostöö kinnise lasteasutuse ja kohalike omavalitsuste vahel lapse teenusel viibimise ajal“, mille juhendaja on Judit Strömpl
  - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 24.05.2022